

Uloga školske knjižnice u radu s djecom s posebnim potrebama

Božić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:338709>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU I KREATIVNE INDUSTRIJE
SMJER: KNJIŽNIČARSTVO

DIPLOMSKI RAD

Osijek, veljača 2019.

Marija Božić

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULURU I KREATIVNE INDUSTRIJE
SMJER: KNJIŽNIČARSTVO

DIPLOMSKI RAD
ULOGA ŠKOLSKE KNJIŽNICE U RADU S DJECOM
S POSEBNIM POTREBAMA

Marija Božić

Osijek, veljača 2019.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEL ZA KULTURU I KREATIVNE INDUSTRIJE
SMJER: KNJIŽNIČARSTVO

TEMA: Uloga školske knjižnice u radu s djecom s posebnim potrebama

PRISTUPNIK: Marija Božić

TEKST ZADATKA: Školska knjižnica dio je obrazovno-odgojnog procesa. Ona je stoljećima osiguravala knjižničnu građu za učenike i nastavnike radi podupiranja nastavnog programa i njegova proširenja, no danas je njezina uloga postala znatno složenija. Posebno važnu ulogu ima školska knjižnica kada je u pitanju odgoj i obrazovanje učenika s posebnim potrebama. Tema ovog rada jest ispitati koja je uloga knjižničara u nastavnom procesu s djecom s posebnim potrebama.

Mentor:

Predsjednik odbora za
završne i diplomske ispite:
izv.prof.art.dr.sc.Saša Došen

Doc. dr.sc. Tihomir Živić

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU

DIPLOMSKI RAD

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Informacijske i komunikacijske znanosti

Znanstvena grana: Knjižničarstvo

Prilog:

Izrađeno::

Primljeno

Mj:

Broj priloga:

Mentor:

Doc. dr. sc. Tihomir Živić

Pristupnik: Marija Božić

Komentor:

Sažetak

Ovaj rad, pod naslovom *Uloga školske knjižnice u radu s djecom s posebnim potrebama*, analizira ulogu i fokus školskih knjižnica u odgojno-obrazovnom procesu učenika. Školska knjižnica treba omogućiti učenicima usvajanje sadržaja učenja i uporabu „obrazovnih alata“ koji bi im pomogli u svakodnevnom životu, da razviju svoje pune kapacitete, da nastave učiti tijekom cijelog života i da se osposobe za kompetentno donošenje odluka. U školskim knjižnicama posebnu pozornost treba posvetiti učenicima koji imaju određene zdravstvene teškoće ili teškoće u razvoju. Cilj ovog rada jest ispitati ulogu školskog knjižničara te na koji način on može pristupiti i pomoći djeci s posebnim potrebama u njihovu nastavnom procesu.

Ključne riječi: knjižnica, školska knjižnica, učenik, djeca s posebnim potrebama, nastavni proces, metode

Abstract: This paper, titled *The Role of School Library in the Work with Children with Special Needs*, provides for an insight in the role and focus of school libraries in the students educational process. A school library should capacitate the students to acquire the learning outcomes and master the usage of "educational toolsets" that could assist them in their quotidian lifestyles and their full potential development, to countinue a lifelong learning process, and to eventually become qualified for a competent decision making. A special attention in a school library should be dedicated to the students with certain health problems or developmental disadvantages. This paper's objective is to examine the role of a school librarian, as well as a way he or she might approach and assist a child with special needs in his or her teaching process.

Keywords: library, school library, student, children with special needs, teaching process, methods

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA	3
2.1. Djeca s posebnim potrebama	3
2.2. Pristup djeci s posebnim potrebama u odgoju i obrazovanju	6
2.3. Modeli školovanja učenika s posebnim potrebama u redovitom školskom sustavu	7
2.4. Individualizirani pristup.....	7
2.5. Prilagođeni odgojno-obrazovani programi.....	8
3. ŠKOLSKA KNJIŽNICA	9
3.1. Osoblje u školskim knjižnicama	11
3.2. Učenje u školskoj knjižnici	12
3.3. Nastava u školskoj knjižnici.....	13
3.4. Uloga školskog knjižničara u učenju djece s posebnim potrebama.....	14
3.5. Suradnja defektologa i školskog knjižničara.....	16
4. POMOĆ ŠKOLSKOG KNJIŽNIČARA PRI ČITANJU I UČENJU UČENICIMA SA SPECIFIČNIM VRSTAMA POSEBNIH POTREBA	17
4.1. Centar za odgoj i obrazovanje “Ivan Štark“, Osijek.....	18
4.2. Anketa „Škola je za mene...“.....	20
4.3. Analiza ankete „Škola je za mene...“.....	24
4.4. Anketa „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“.....	25
4.5. Analiza ankete „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“	28
4.6. Poticanje na čitanje učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima ...	30
4.7. Pomoć u radu sa slabovidnim učenicima	35
4.8. Pomoć u radu s učenicima s teškoćama sluha.....	37
4.9. Pomoć u radu s učenicima s poteškoćama u pisanju i čitanju.....	38
4.10. Pomoć u radu s pokretno ograničenim i dugotrajno bolesnim učenicima.....	42
4.11. Rad s učenicima s problemima u ponašanju, poremećajem pažnje i hiperaktivnim učenicima.....	44
5. ZAKLJUČAK	47
6. BIBLIOGRAFIJA	49
7. PRILOZI	52
1. Anketa za učenike „Škola je za mene...“	52
2. Anketa za roditelje	53

1. UVOD

Zadaća je odgojno-obrazovnog sustava da kroz učenje informacija, vještina i vrijednosti pripremi mlade ljude za budući odgovoran i uspješan život. Pritom treba pomoći učenicima ostvariti njihove najviše potencijale i razviti osobnu odgovornost i samokontrolu. Najvažnije mjesto u životu i radu škole čini proces planiranja, poučavanja i vrednovanja, koji se temelji na različitim sposobnostima, preferencijama i interesima djece koja dolaze u školu. Kada je riječ o sposobnostima učenika, naglasak je upravo na toj različitosti. Ta različitost ima i svoje krajnje oblike i njihove nositelje nazivamo učenicima s posebnim potrebama, među kojima posebnu skupinu čine učenici s teškoćama u razvoju i djeca s posebnim potrebama. To su oni učenici koji ne mogu u nastavi postići ono što postižu njihovi vršnjaci zbog teškoća u razvoju, kao što su: oštećenje vida ili sluha, poremećaji glasovno-govorne komunikacije, tjelesni invaliditet, mentalna retardacija, poremećaji u ponašanju, autizam te više vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju.

Kako bi se i ti učenici integrirali u redoviti školski sustav, nije dovoljan samo rad nastavnika, već je potreban timski pristup više stručnjaka različitih profila, kao što su: psiholozi, defektolozi, pedagozi, knjižničari i drugo. Poučavanje učenika s teškoćama u razvoju zahtijeva individualni pristup svakom učeniku i upravo tu dolazi do izražaja povezanost profesionalnih uloga tih stručnjaka. Ona se očituje u promatranju učenika, spoznavanju putova rješenja i organizaciji nastave koja će doprinijeti napredovanju učenika postupno, korak po korak. Veliku ulogu u tome igra školska knjižnica u kojoj se organizira takva integrirana nastava.

Školska je knjižnica sastavni dio nastavnog procesa. Ona je stoljećima osiguravala knjižničnu građu za učenike i nastavnike radi podupiranja nastavnog programa i njegova proširenja, no danas je njezina uloga postala znatno složenija. Školska knjižnica danas je multimedijalni centar i mjesto slobodnog pristupa informacijama s različitih područja i na raznim medijima, mjesto promicanja čitanja i pismenosti kao kompetencija nužnih u komunikaciji i upotrebi svih medija, mjesto samostalnosti i doživotnog učenja te mjesto kulturnih zbivanja i osobnog razvoja pojedinca.

Posebno važnu ulogu ima školska knjižnica kada je u pitanju odgoj i obrazovanje učenika s posebnim potrebama. Osnovne sastavnice integrirane nastave u školskoj knjižnici čine: individualizacija, diferencijacija unutar sata, rad usmjeren prema određenoj radnji i zajedničkim socijalnim vezama. Školski knjižničar sudjeluje u osmišljavanju programa s

aktivnostima kojima se istražuju razlike, otklanjaju negativne predodžbe, predrasude i stereotipi koji se često povezuju s hendikepom. Knjižničar organizira učenje tako da učenicima budu jasni pojmovi i sposobnosti koje će stjecati, objašnjava svrhu i značenje povezivanja određenih školskih i životnih iskustava, prostorno i vremenski povezuje dječja iskustva, njihove trenutne potrebe i brige te pažljivo određuje raspone vremena i prostora.

Ciljevi integrirane nastave u školskoj knjižnici jesu poticanje međusobne suradnje i pomaganje, slobodno iznošenje vlastitog mišljenja, poštivanje različitosti, razgovor o tome kako se ponašati u određenoj situaciji i zašto je uljudno ponašanje pravi izbor te upoznati prostor i mogućnosti školske knjižnice u nastavnim i izvannastavnim aktivnostima i slobodnom vremenu učenika. O tome će biti govora u ovom diplomskom radu.

2. OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA

Govoreći o osobama s posebnim potrebama misli se na osobe s tjelesnim i mentalnim poteškoćama, disleksične osobe, bolničke pacijente, osobe zbrinute u domovima umirovljenika, starije slabo pokretne osobe vezane uz kuću, osobe u odgojnim i kaznenim ustanovama, slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe te gluho-slijepe osobe. Prema definiciji istaknutoj u Deklaraciji o pravima osoba s invaliditetom, osobe s posebnim potrebama su sve one osobe koje si zbog prirođenog ili zadobivenog oštećenja nisu u stanju osigurati vlastitom snagom ili bar djelomičnom snagom odgovarajući položaj na poslu, u zvanju i u društvu (NN 47/2005.). Šire gledano, može se reći da su svi ljudi kojima je potrebna pomoć drugih su osobe s posebnim potrebama.

2.1. Djeca s posebnim potrebama

I među djecom postoje ona s različitim razvojnim fizičkim ili psihičkim problemima, pa im je potrebna posebna skrb i školovanje. Za takvu djecu upotrebljavani su različiti nazivi, kao primjerice, hendikepirana, invalidna, onesposobljena djeca i nadalje, no danas je u upotrebi jedinstveni termin: *djeca s posebnim potrebama*.

Djeca s posebnim potrebama čine posebno ranjivu skupinu u svakom društvu. U prošlim vremenima takva su se djeca smatrala nepoželjnim u regularnim razredima. Tradicijski pristup invaliditetu stavlja naglasak na oštećenje kao uzrok smanjenih sposobnosti osobe za svakodnevno funkcioniranje. Iz takva pristupa proizlazi, primjerice, da dijete s cerebralnom paralizom i ograničenim samostalnim kretanjem ne može u redovnu školu, nego u posebnu, namijenjenu samo djeci s tjelesnim invaliditetom, što ujedno znači da ne može slobodno birati školu u kojoj će dobiti obrazovanje koje želi.

Suvremeni pristup smatra društvo odgovornim za ograničenja i prepreke koje postavlja osobama s invaliditetom. Tako se u ovom slučaju drži odgovornom sredina u kojoj je dijete živjelo jer nije omogućila pristupačnost škole i nije imala stručnjaka za edukacijsku rehabilitaciju, niti educirane učitelje za posebne potrebe. S vremenom došlo je i do promjene odnosa prema osobama s posebnim potrebama, što je vidljivo i u međunarodnim dokumentima. Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je 1989. godine Konvenciju o

pravima djeteta, dokument koji obvezuje i Hrvatsku kao potpisnicu, a zahtijeva edukaciju koja će omogućiti lakše uključenje djeteta u njegovo okruženje.

Treba zasigurno poznavati i Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, koje je 1993. godine donijela također Opća skupština UN-a.

Rezolucijom iz 1996. godine Europska je unija izdvojila smjernice za edukaciju djece s posebnim potrebama, u kojoj se, među ostalim, naglašava pravo na jednake mogućnosti obrazovanja, dostupnost redovnih škola, nužnost dodatne edukacije učitelja, osiguranje stručne pomoći u školi te da roditelji moraju biti uvažavani kao jednakopravni partneri u školi. Republika Hrvatska, kao punopravna članica Europske unije, preuzela je obvezu ispunjenja uvjeta i na tom području.

Danas se djeci s posebnim potrebama pristupa kroz različite medicinske modele te ih se pokušava uključiti u redovni obrazovni sustav. „Danas u školama postoji prosječno 20 – 25 % djece s posebnim odgojnim ili obrazovnim potrebama, koje mogu biti manje ili više izražene te mogu biti kratkotrajne ili doživotne. Skupini djece s posebnim potrebama pripadaju djeca s oštećenjem vida, sluha, poremećajem jezično-govorne komunikacije, specifičnim teškoćama u učenju, tjelesnim invaliditetom, kroničnim bolestima, sniženim intelektualnim sposobnostima, poremećajima u ponašanju uvjetovanim organskim čimbenicima ili progredirajućim psihopatološkim stanjem, s poremećajem iz autističnog spektra te darovita djeca“ („Metode odgoja“ 7). Neovisno o tomu, svako dijete ima pravo na razvoj svojih potencijala, kroz školovanje i druge oblike obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, dob, bilo koju vrstu pripadnosti, jezik, socijalni status, umne i tjelesne sposobnosti, što je posebno naglašeno i u Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih naroda („Konvencija o pravima djeteta“). Škola, kao odgojno-obrazovna institucija, prva ima zadatak učiti i poučavati o pravima svake osobe, posebno djeteta.

U Republici Hrvatskoj osnovno je školovanje obvezno i obrazovanje djece s posebnim potrebama provodi se u redovitim školama. Međutim, kada je riječ o obrazovanju djece s posebnim potrebama, treba razlikovati potpunu integraciju učenika s redovitim programom, prilagođenim programom ili djelomičnom integracijom po prilagođenom i posebnom programu. „Većina je takve djece potpuno integrirana u redovite razrede i to tako da u jednom razrednom odjelu mogu biti najviše tri učenika s posebnim potrebama“ („Zakonske odrednice“ 10).

Predškolsko, osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje djece s posebnim edukacijskim potrebama uređeno je u Republici Hrvatskoj nizom propisa. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u članku 15.a navodi da se u dječjem vrtiću ostvaruju

programi za djecu predškolske dobi s teškoćama u razvoju (NN 10/97., 07/07., 94/13.). U članku 17. stoji da se za njih organiziraju programi po posebnim uvjetima i programu. Pravilnikom o upisu u osnovnu školu određuje se postupak utvrđivanja posebnih edukacijskih potreba učenika (NN 13/91.). Zakon o osnovnom školstvu u više članaka regulira prava djece s posebnim potrebama. Tako u članku 58. stoji da se „osnovno školovanje provodi u osnovnoj školi uz odgovarajuću primjenu individualiziranih postupaka i produženih stručnih tretmana učenika, a kad je to nužno, u posebnim odgojno-obrazovnim grupama i razrednim odjeljenjima u okviru škole“ (NN 6/03.). Sljedeći, 59. članak određuje da će se za djecu s većim teškoćama u razvoju osnovno školovanje provoditi u posebnim ustanovama odgoja i obrazovanja. Ranijih godina definirano je da u skupinu učenika s većim teškoćama u razvoju pripadaju učenici s teškoćama u učenju (općeg tipa) i to na stupnju lake retardacije, ako su prisutne i druge teškoće (to mogu biti i poteškoće glasovno-govorne komunikacije koje često prate sniženu inteligenciju) te učenici s umjerenom i težom retardacijom. „To znači da se pravnom regulativom ograničila mogućnost djeci sniženih intelektualnih mogućnosti za uključivanje u redovni razred pa čak i u parcijalnu integraciju. No, posljednjih godina praksa uključivanja u mnogo slučajeva uspješno premošćuje ove zapreke, na zahtjev roditelja da se poštuje pravo djeteta na pohađanje redovne škole. Tako imamo primjer uspješno uključene djece s Down sindromom“ („Priručnik za djecu“ 42).

Pod veće teškoće svrstavaju se i učenici s oštećenjima vida ako imaju druge dodatne teškoće te djeca s organskim uvjetovanim poremećajima u ponašanju (gdje se često nađu i djeca s ADHD-om¹), povezanim s drugim teškoćama te na isti način i djeca s autizmom. Zakonom o srednjem školstvu također je reguliralo školovanje djece s teškoćama u razvoju. U članku 22. navodi se da se obrazovanje organizira “uz primjenu individualiziranih postupaka u redovnim ili posebnim razredima ili grupama”, kao što stoji i za osnovnu školu. Za djecu s većim teškoćama predviđaju se posebne ustanove. Zakon ne ograničava izbor redovne srednje škole, već se uključivanjem u programe za četverogodišnje, trogodišnje ili dvogodišnje školovanje učenici opredjeljuju u skladu sa svojim sposobnostima i interesom (NN 19/92., 26/93., 27/93., 50/95., 59/01., 114/01., 81/05., i 87/08.).

¹ Poremećaj pažnje / hiperaktivnost (ADHD), razvojni poremećaj u ponašanju za kojeg je karakteristična nepažnja, nemir, nemogućnost mirnog sjedenja i poteškoće pri koncentraciji na jednu stvar na duži vremenski period. V. „Attention-deficit/hyperactivity disorder“ *Encyclopædia Britannica*, 25. listopada 2018. www.britannica.com/science/attention-deficit-hyperactivity-disorder.

2.2. Pristup djeci s posebnim potrebama u odgoju i obrazovanju

Svako je dijete različito, stoga pristup svakom djetetu i u školi treba biti jedinstven. Različite su mogućnosti, potrebe i interesi svakog djeteta, pa je i odgojno-obrazovne metode potrebno prilagoditi djetetu. To se ne odnosi samo na djecu s posebnim potrebama, već na svu djecu školskog uzrasta.

Istraživanje koje je provedeno 2006. godine pokazalo je da u razredu u kojem nastavu pohađa dijete s posebnim potrebama valja nastojati stvoriti suradničko ponašanje, što znači da nastavnik treba stvoriti kod druge djece osjećaj razumijevanja te stvoriti dobru osnovu za dogovaranje i suradnju djeteta s posebnim potrebama. Sva djeca, pa tako i djeca s posebnim potrebama, imaju potrebu za ljubavlju, slobodom, zabavom. Nastavnik treba stalno nadzirati učenike, po potrebi modificirati njihovo ponašanje, a umjesto kazni primjenjivati metode razumijevanja, dogovaranja i suradnje. Što dovodi do zaključka kako učenici više prihvaćaju jednostavnije aktivnosti za koje je potrebna dobra ideja, volja i motivacija. Rezultati istraživanja pokazali su da je povjerenje između nastavnika i učenika međusobno povezano s osjećajem prihvaćenosti. Dakle, nema nekog jedinstvenog recepta za metode koje bi se trebale koristiti, nego se treba voditi razumijevanjem djece, njihovih potreba i posebnih mogućnosti, kako bi se postigao željeni učinak. („Kako poboljšati“ 95).

Do sličnih rezultata došlo je i jedno drugo istraživanje 2009. godine, pod nazivom „*Kako kroz igru, pokret i zvuk potaknuti kreativnost djece s teškoćama u razvoju*“. Prije provođenja određenih aktivnosti treba djecu upoznati, saznati koje i kakve su njihove mogućnosti, način na koji pristupaju učenju i uopće problemima, što se postiže strpljivim promatranjem, slušanjem i razgovaranjem. U radu s djecom s posebnim potrebama neminovno dolazi do određenih problema zbog nedovoljnog razvoja osnovnih djetetovih sposobnosti, što dovodi do nezainteresiranosti djeteta za sudjelovanje u pojedinim aktivnostima. U takvim slučajevima potrebno je više poticati i usmjeravati takvu djecu. Proces nije jednostavan, traje dulje vrijeme i zahtijeva strpljenje i volju, kako bi došlo do određenih rezultata („Kako kroz igru“ 178).

Istraživanjem koje je provela volonterka Deirdree Flood 2011. godine, nastojao se prikazati opseg i mogućnosti volontiranja s djecom s posebnim potrebama, sudionicima paraolimpijskih igara. Autorica je započela istraživanje postavljanjem pitanja „*Kako se može poboljšati praksa volontera?*“ te je opisala što ju je sve vodilo tijekom toga rada.

Organizirala je različite događaje sa sudionicima igara, što je rezultiralo zabavnim i ugodnim druženjem („How I can produce“ 25).

2.3. Modeli školovanja učenika s posebnim potrebama u redovitom školskom sustavu

Redovit školski sustav u Hrvatskoj poznaje danas dva modela školovanja učenika s posebnim potrebama. To su primjena individualiziranih odgojno-obrazovnih programa i prilagođenih odgojno-obrazovnih programa.

2.4. Individualizirani pristup

Individualizirani pristup podrazumijeva primjenu metoda i materijala koji podupiru posebne potrebe učenika. Taj pristup uključuje, primjerice, stupnjevito pružanje pomoći pri samostalnom radu učenika, odabir zadataka različite težine, češće vježbanje i ponavljanje, zajedničko planiranje rada s učenikom, fizičko približavanje učenika izvoru promatranja, preciznost, jasnoća zadavanja uputa i provjera razumijevanja te samo usmenu provjeru ili davanje mogućnosti da učeniku netko drugi čita (učenik s disleksijom), češća provjera znanja u kraćim vremenskim trajanjima i s manjim brojem zadataka. Ne treba zaboraviti ni zahtjeve s obzirom na prostor u kojem se odvija nastava, primjerice, omogućavanje učeniku da sjedi na mjestu koje mu najbolje odgovara, primjena specifične opreme i didaktičkog materijala (diktafon, Brailleovi strojevi, magnetne ploče i podloge stola, tekstovi za lijepljenje u bilježnice za učenike s disleksijom i slično („Djeca s posebnim potrebama“ 22).

U individualiziranom radu s učenicima s posebnim potrebama izrađuju se pojedinačni nastavni programi (Individualizirani odgojno-obrazovni program, IOOP²), koji imaju različite razine, ovisno o odgojno-obrazovnim potrebama učenika. Ti programi moraju sadržavati ciljeve, metode, sadržaje, rokove te osobe zadužene za njihovu provedbu.

Glavni je cilj ovakve nastave poučiti učenike učenju, stvoriti kod njega motivaciju za učenje i pomoći mu da iskoristi potencijalne sposobnosti za učenje.

² IOOP je kratica za „ Individualizirani odgojno-obrazovni program“. Individualizirano programiranje je proces zajedničkog djelovanja u školi prema kreiranju i provođenju plana podrške učenicima s posebnim obrazovnim potrebama.V. „Što je individualizirani odgojno-obrazovni program - IOOP?“, 11. studenoga 2018. www.ucenici.com/download/obrazac-za-individualizirani-odgojno-obrazovni-program-ioop/

2.5. Prilagođeni odgojno-obrazovni programi

Prilagođeni odgojno-obrazovani programi jesu programi primjereni osnovnim karakteristikama teškoće kod učenika. U pravilu ovaj program podrazumijeva smanjivanje intenziteta i ekstenziteta pri izboru nastavnih sadržaja. Kao i individualizirane programe, tako i prilagođene odgojno-obrazovne programe izrađuje nastavnik u suradnji sa stručnjakom odgovarajuće specijalnosti.

Prilagođeni program izrađuje se za sve nastavne predmete, svladavanje čijih sadržaja traži veće teškoće, zatim obuhvaća sadržaje koje učenik može svladati, a izrađuje se za svakog učenika zasebno, ovisno o vrsti učenikove teškoće („Djeca s posebnim potrebama“ 23).

3. ŠKOLSKA KNJIŽNICA

Važan dio odgojno-obrazovnog procesa u školi zasigurno je školska knjižnica. Izvjesno je da ulogu školske knjižnice treba procijeniti u sklopu vizije suvremene škole, koja se najčešće određuje ciljevima koje želi ostvariti. Valja najprije krenuti od spoznaje da se znanje ne može predati učenicima, već da ga oni stječu aktivnim radom na izvorima znanja. Razvojem individualne stvaralačke sposobnosti učenika, osposobljavanjem za samostalno učenje, ostvaruju se zadaće suvremene školske knjižnice. Učenici se u školama trebaju osposobiti da se koriste knjižnicom u svakodnevnom životu te im treba pomoći da se razviju u aktivne i kreativne osobe.

Prema članku 3. Standarda za školske knjižnice, „djelatnost školske knjižnice je dio odgojno-obrazovnog i knjižničnog sustava i izravno je uključena u nastavni proces i učenje. Djelatnost školske knjižnice ostvaruje se kao sljedeće:

- neposredna odgojno-obrazovna djelatnost,
- stručna knjižnična djelatnost,
- kulturna i javna djelatnost.

Zadaće školske knjižnice jesu: promicanje i unaprjeđivanje svih oblika odgojno-obrazovnog procesa, stvaranje uvjeta za učenje, mogućnost prilagodbe prema različitim oblicima učenja i očekivanjima sudionika u procesu učenja, pomoć učenicima u učenju, poticanje istraživačkog duha i osobnog prosuđivanja, poticanje odgoja za demokraciju, razvijanje svijesti o vrijednostima nacionalne kulture, posebno jezika, umjetnosti i znanost te vrijednosti multikulturalnosti, stvaranje uvjeta za interdisciplinarni pristup nastavi te poticanje duhovnog ozračja škole“ (NN 34/00.).

Odgojno-obrazovna zadaća školske knjižnice ostvaruje se dvojako, u izravnom kontaktu s učenicima i nastavnicima te u pripremama nastavnih sati koji će se u suradnji s predmetnim učiteljem održati u školskoj knjižnici, koja tada preuzima ulogu izvora znanja i prostora za učenje. Osnovni put kojim ide školska knjižnica je put razvoja, širenja funkcije i bogaćenja djelatnosti, koje donosi novi odgojno-obrazovni proces, kako u hrvatskom društvu, tako i u svjetskim okvirima.

Informacijsko opismenjavanje učenika osposobljava ih za traženje, analiziranje, sintezu i uporabu dobivenih informacija. Ovakav način rada razvija kognitivnu strategiju istraživanja na svim razinama i u svim područjima. Rad se može organizirati u školskoj

knjižnici, u razredu ili uputiti učenike na druga informacijska središta, kao što su gradske knjižnice, muzeji i arhivi, koji sadrže specijalizirane zbirne podataka.

U težnji prema europskim standardima i socijalnom okruženju kada će sadašnji i budući učenici morati djelovati u timu, pojavljuje se suradničko učenje kao suvremeni oblik rada koji promovira i provodi školska knjižnica. To je takav vid učenja kada učenici rade zajedno, u paru ili u skupini. Tako učenici zajedno rješavaju probleme, nadograđuju se na uzajamne spoznaje, stvaraju nove kombinacije, pa čak i inovacije. Upravo je školska knjižnica pogodno mjesto za provođenje suradničkog učenja, jer se tu razvija pozitivna međuovisnost učenika te njihova pojedinačna odgovornost. U školskoj knjižnici nastavni sat nije vremenski ograničen, knjižnica je „spremište“ mnogo knjiga i druge građe te kao takva stvara poticajno ozračje za rad u skupini. „U tom se prostoru potiče dijalog među učenicima, uvažava se svakog učenika i njegove sposobnosti, ne 'dijele' se ocjene, a informacije postaju vodiči u mišljenju, umjesto njegov krajnji rezultat.“ („Suradničko učenje“ 11).

Školska knjižnica mora osigurati učenicima pristup izvorima znanja koji će ih potaknuti na različite ideje u procesu iskustvenog učenja i omogućiti im stjecanje stvaralačkog iskustva pri uporabi i kreiranju informacija.

Školske knjižnice po namjeni, korisnicima i knjižnom fondu predstavljaju posebnu vrstu knjižnica. To su knjižnice zatvorenog tipa koje služe potrebama učenika i nastavnog osoblja unutar škole, samo u rijetkim slučajevima one preuzimaju i ulogu javne knjižnice u mjestima gdje javnih knjižnica nema. Kao interne knjižnice one su sastavni dio škole, ali su isto tako i sastavni dio knjižničarske službe čitave zemlje i užeg područja („Knjižnica osnovne škole“ 28).

„U školskoj knjižnici stručne poslove obavlja stručni suradnik - školski knjižničar, prema Zakonu o osnovnom školstvu, Zakonu o srednjem školstvu i Zakonu o knjižnicama. Školski knjižničar ostvaruje program rada u suradnji s učiteljima, nastavnicima, ostalim stručnim suradnicima, ravnateljem, roditeljima i ustanovama koje se bave obrazovanjem i odgojem djece i mladeži“ (NN 34/00.).

Knjižnice su danas svojim službama i uslugama, novom tehnologijom i novim oblicima komuniciranja unijele među ljude promjene na svim društvenim razinama. Danas se na knjižnice gleda kao na komunikacijski protok društva, to jest protok informacija korištenjem računalne tehnologije. Suvremena školska knjižnica danas se ugrađuje u sustav knjižnica koji se sastoji od komunikacijske, računalne, informacijske i ljudske mreže. To podrazumijeva sljedeće:

- dostupnost podataka o svojoj knjižničnoj građi svim korisnicima

- pristup svim relevantnim informacijama
- njegovanje specifičnih odgojno-obrazovnih i komunikacijskih potreba učenika i učitelja na nacionalnoj, zavičajnoj, lokalnoj i osobnoj razini (*Školska knjižnica 44*).

3.1. Osoblje u školskim knjižnicama

Uloga školskih knjižnica je omogućavanje poučavanja i učenja, stoga usluge i aktivnosti školske knjižnice mora voditi stručno osoblje s jednakom razinom obrazovanja i spreme kao i nastavnici. U sredinama gdje se od školskih knjižničara očekuje da preuzmu ulogu rukovoditelja škole, oni moraju imati istu razinu obrazovanja i spreme kao i drugi rukovoditelji škole to jest uprava škole i obrazovni stručnjaci. Operativne aspekte školske knjižnice najbolje obavlja osoblje obučeno za administrativnu i tehničku podršku, kako bi se školskom knjižničaru osiguralo dovoljno vremena za stručne uloge poučavanja, upravljanja, suradnje i rukovođenja. Sastav knjižničnog osoblja varira ovisno o lokalnim prilikama na koje utječu zakonski propisi, ekonomski razvoj i obrazovna infrastruktura. Međutim, više od 50 godina međunarodnih istraživanja pokazuje da školski knjižničari moraju imati formalno obrazovanje iz područja informacijskih znanosti i za rad u nastavi, odnosno pedagošku naobrazbu, kako bi u potpunosti mogli biti pripremljeni složenu ulogu poučavanja, razvijanja čitanja i pismenosti, upravljanja školskom knjižnicom, surađivanja s nastavnim osobljem i uključivanja u obrazovnu zajednicu (Međunarodna federacija knjižničarskih društava i ustanova, IFLA).³

Od školskog knjižničara se očekuje profesionalni pristup u komunikaciji i radu, sposobnost razumijevanja korisničkih potreba te informacijske vještine i znanje o svrhovitosti i kvalitetnoj uporabi informacija. Školski knjižničar mora poštovati visoke etičke standarde. Svim korisnicima knjižničar mora ravnopravno pružati usluge, biti zvijezda vodilja u školskim programima razvoja knjižničarstva te suradnik informacijskog društva. Školski knjižničar je član stručnog osoblja, stručni je suradnik odgovoran za planiranje i vođenje školske knjižnice. Poznaje opća područja znanja koja su prijeko potrebna za razvitak učinkovitih usluga školske knjižnice, izvore, metode poučavanja, upravljanje informacijama i knjižnicom. On mora surađivati s nastavnicima, upravom škole, administrativnim

³ IFLA (akronim od engl. International Federation of Library Associations and Institutions), Međunarodna federacija knjižničarskih društava i ustanova, samostalna nevladina i neprofitna organizacija koja zastupa interese knjižničara i njihovih korisnika u cijelome svijetu. V. „IFLA“ *Hrvatska enciklopedija*, 11. studenoga 2018. www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2695

osobljem, roditeljima, ostalim knjižničarima i informacijskim stručnjacima i društvenim skupinama.

Školski se knjižničar educira kroz županijska stručna vijeća školskih knjižničara, certificiranih tečajeva centara za stalno stručno usavršavanje u organizaciji matičnih knjižnica te kroz proletne škole školskih knjižničara i slično („Smjernice za rad“).

Plan i program rada školskog knjižničara važan je dio ukupnog plana i programa rada škole te treba izražavati specifične potrebe škole. Timskim radom školskog knjižničara i učitelja, odnosno nastavnika omogućuje se povezivanje predmetnih područja, korelacija i integracija sličnih ili zajedničkih nastavnih sadržaja pri planiranju i u ostvarivanju, čime se smanjuje opterećenost učenika i racionalizira vrijeme potrebno za učenje, odnosno usvajanje gradiva.

Školski knjižničar danas ima oko 70 % ukupne satnice zaduženja u neposrednom odgojno-obrazovnom radu s učenicima (*Školski knjižničar* 71).

Kao krajnji cilj djelovanja školske knjižnice ističe se učenik. On je aktivni sudionik i subjekt društva, obrazovan za primanje i davanje informacija, humanistički orijentiran i komunikacijski odgojen. Upravo su to odlike budućeg građanina koji treba prihvatiti načela demokratskog građanstva temeljenog na pravima i odgovornostima, ali koji također treba i sam sudjelovati u stvaranju toga društva i humanog svijeta.

3.2. Učenje u školskoj knjižnici

Obveza je škole, kako osnovne, tako i srednje, da osigura kontinuirani razvoj učenika, i to svih sfera njegova bića poput duhovne, tjelesne, moralne, intelektualne i društvene, uvažavajući njegove potrebe, interese i sposobnosti. U tom pogledu i školska knjižnica ima svoju određenu ulogu, ona je integrirani dio škole i školskog okruženja i kao takva treba se brinuti da svaki učenik postigne uspjeh na najprihvatljiviji način, potičući metode djelotvornog poučavanja, usvajanjem novih znanja i umijeća.

Da bi učenici u što većem broju dolazili u knjižnicu i da bi se u punoj mjeri koristili izvorima koje im ona nudi, knjižničar ih treba sustavno upoznavati s aktivnostima knjižnice i s uslugama koje im ona može dati. Neke od uobičajenih aktivnosti koje pruža školska knjižnica je pričanje priča, rad s dramskom grupom, rad s literarnom grupom, prevodilački rad, usmeni i pisani prikaz djela, upoznavanje časopisa i novina, izložbe, razgovori o knjigama, književne večeri, sastavljanje općih popisa knjiga i časopisa i individualnih popisa

knjiga na određene teme, izrađivanje ovitaka za knjige, izrađivanja pregradnica, plakata, razna natjecanja u vezi s upotrebom knjižnice i slično („Knjižnica“ 28).

3.3. Nastava u školskoj knjižnici

Školska knjižnica mora djelovati u skladu s nastavnim programima. Nastava nije jednostavni proces prenošenja znanja učenicima, već se ona znanstveno planira i analizira. Poučavanje djece u školama znanstveno je utemeljeno i prolazi kroz tri faze: pripremu, ostvarenje i vrednovanje.

Poučavanje učenika mijenjalo se kroz povijest. Još nedavno u školama su se primjenjivali klasični oblici prenošenja znanja usmeno, izlaganjem nastavnika te čitanjem udžbenika. Takva je nastava utemeljena na zamišljenom prosječnom učeniku te se pokazala kao neučinkovita jer ne doprinosi dovoljno razvoju sposobnosti učenika. Važno je svakom učeniku omogućiti napredak u učenju, što se ne može postići bez znanja uporabe informacija koje se bilježe i pohranjuju na različitim medijima. Stoga se danas nastoji sve više uključivati školske knjižnice u nastavu i izvannastavne aktivnosti. Time knjižnica postaje integralni dio cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa.

Uspjeh učenika ne jamči samo njegov individualni rad, njegov uspjeh, odnosno neuspjeh nego će biti rezultat i kvalitetne nastave, počevši od nastavne klime, posebice pristupa nastavnika, zatim aktivnog sudjelovanja učenika do poticanja njihove odgovornosti i partnerstva. Odgovarajuća sredstva, uređaji i pomagala kao prenositelji i primatelji informacija u školskoj nastavi također umnogome pridonose uspješnosti nastave. U suvremenoj didaktičkoj literaturi pojavljuje se pojam nastavnog medija. Oni podupiru i promoviraju najdjelotvornije oblike izvođenja nastave, stoga je njihova primjena danas obvezna u nastavnom procesu. U tom smislu školska knjižnica može mnogo pomoći u nastavnom procesu. Knjižnica pruža mogućnost učenicima da rade na različite načine: individualno u paru ili u skupini. Taj se plan, međutim, sporo i teško provodi i školska knjižnica danas još uvijek predstavlja više mjesto dogovaranja negoli izvođenja nastave.

Rad školske knjižnice mora biti u izravnoj vezi s radom nastavnika, dakle s odgojno-obrazovnim procesom u cjelini. Taj se rad očituje u planiranju i programiranju nastavnih sati te uporabi izvora znanja i obrazovnim postignućima. U suvremenoj školskoj knjižnici knjižničar sudjeluje u planiranju nastavnih situacija, kreira svoj nastavni plan i time utječe i na usavršavanje vlastitih profesionalnih vještina.

Suvremena škola mora ići naprijed, u korak s drugim društvenim promjenama, prihvaćati promjene i od nje se traži poštivanje osnovne didaktičke paradigme odnosno pedagogije uspjeha za sve. Inovacije u učenju najpogodnije su sredstvo za uspostavljanje ravnoteže između učenika i nastave. Nastavu treba oblikovati tako da ne izaziva dosadu ali ni stres. Ono što treba obilježiti takvu nastavu jest jasnoća, preglednost i aktivnost učenika. U traženje odgovora na pitanje imamo li mi danas tako organiziranu nastavu, uključuje se i školski knjižničar jer želi od školske knjižnice stvoriti sredinu koja će razvijati toleranciju, ozračje suradnje i nenasilja među učenicima te među učenicima i nastavnicima.

Školski knjižničar u suvremenoj školi mora biti partner u nastavi, i to kroz: pripremu nastavnog sata, provođenje nastavnog sata te povezivanje predmetnih područja zbog rasterećivanja učenika od prevelikih školskih obveza (*Školska knjižnica* 106). Dakle, na školsku se knjižnicu ne bi trebalo gledati kao na mjesto korištenja njezinih resursa, već kao na izravni suradnički odnos nastavnika i knjižničara.

3.4. Uloga školskih knjižničara u učenju djece s posebnim potrebama

U školskim knjižnicama u Hrvatskoj nije uobičajena praksa rada s djecom s posebnim potrebama i u literaturi se o tome gotovo ništa ne piše. Ne postoje konkretne upute kako bi trebalo raditi s djecom s posebnim potrebama. „Kontinuiranim radom na razvoju pozitivne slike o sebi pomoći ćemo djetetu s posebnim potrebama da lakše i brže prevlada krizne trenutke“ („Školovanje učenika“ 36). Naglasak u radu školskog knjižničara trebao bi biti na motivaciji učenika, da se u njemu probudi želja za aktivnim slušanjem, sudjelovanjem, stvaranjem, jednom riječju - učenjem. Pri tome bi knjižničar trebao koristiti razne oblike rada, kao što su, primjerice, scensko-lutkarske improvizacije, igre traženja pojmova u rječnicima, atlasima, korištenje e-enciklopedije i pronalaženja pojmova neophodnih za razumijevanje onoga što slijedi i uopće životnih situacija.

Školski knjižničari moraju biti pripremljeni za rad s učenicima s posebnim potrebama: moraju imati pedagoško i metodičko obrazovanje, visoku motivaciju i spremnost za cjeloživotno učenje. Rad s djecom s posebnim potrebama nalaže i dodatno defektološko samoobrazovanje te stalnu suradnju sa stručnjacima. Defektološko obrazovanje uključuje praćenje odgovarajuće literature, suradnju s članovima stručno-razvojne službe, osobito s defektologom koji vodi odjeljenje i dobro poznaje svakog učenika i najkompetentniji je da uputi knjižničara u specifičnosti i mogućnosti svakog učenika s posebnim potrebama

ponaosob. Kada su u pitanju djeca s posebnim potrebama, poželjno je ostvarivati stalnu suradnju s drugim stručnjacima, što će zasigurno biti od pomoći pri obrazovanju djece, što kvalitetnijem prenošenju i usvajanju školskog gradiva i općoj informiranosti. „Briga i trud koje defektolog i školski knjižničar ulažu u pripremu mogu pozitivno djelovati na učenika. On zaključuje da je voditeljima stalo do njegova znanja, a nastavne aktivnosti su vrijedne truda“ („I mi smo tu“ 40).

Integracija učenika općenito s teškoćama u razvoju vrlo je složen i interdisciplinarni proces koji zahtijeva timski pristup stručnjaka različitih profila. U ostvarenju programa rada s takvim učenicima sudjeluju pored učitelja i stručni suradnici primjerice, defektolozi, psiholozi, pedagozi, knjižničari i drugi (Kovačević i Plavotić, „I mi smo tu“ 37). Odgojno-obrazovne zadaće za učenike s posebnim potrebama mogu se ostvariti samo zajedničkim radom i suradnjom svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. Posebno je važna suradnja defektologa i školskog knjižničara jer poučavanje učenika s teškoćama u razvoju traži pristup svakom djetetu posebno. Pri tome njihove profesionalne uloge postaju povezane na nov, djelotvorniji način a očituju se u promatranju učenika, spoznavanju putova rješenja i organizaciji nastave koja podržava napredovanje korak po korak.

Osnovne sastavnice integrirane nastave u školskoj knjižnici jesu individualizacija, diferencijacija unutar sata, rad usmjeren prema određenoj radnji i zajedničkim socijalnim vezama (Kovačević i Plavotić, „I mi smo tu“ 38).

Uz stručni rad školskog knjižničara ubraja se nabava, obrada građe, posudba, čuvanje građe i izrada kataloga. Sve to zajedno treba uključiti u odgojno-obrazovni rad kao pomoć djeci s posebnim potrebama. Taj bi se rad trebao osmisliti igrom, razonodom i neobveznom djelatnošću. U odgojno-obrazovnom radu potrebna je djelatnost različitih družina, kao što su recitatorska, dramska, novinarska, likovna, fotografska, skupina za biblioterapiju i slično. Osobito je važno da je školski knjižničar upoznat s problemima s kojima se bori svaki pojedini učenik s posebnim potrebama da ih prepozna te da je dobro upoznat s građom prilagođenom za sve čitalačke razine.

3.5. Suradnja defektologa i školskog knjižničara

Iskustvo pokazuje da za poticanje učenja mora postojati slaganje između učenika, procesa poučavanja i usmenih i pisanih zadataka. Nastavnik i stručni suradnik imaju ulogu osigurati to slaganje. Tu počinje suradnja defektologa i školskog knjižničara. Defektolog i školski knjižničar trebaju zajednički planirati nastavu u školskoj knjižnici za učenike s teškoćama u razvoju, trebaju stvoriti pozitivno ozračje i osmisliti iskustva koja će pomoći učenicima u razumijevanju i prihvaćanju individualnih razlika. Zajedničkim nastojanjem trebaju osvijestiti spoznaju da i učenici s teškoćama u razvoju imaju određene potencijale i da ih trebaju što više uključivati u svakodnevna zbivanja u školi i školskoj knjižnici. Učenje trebaju organizirati tako da učenicima budu jasni pojmovi i sposobnosti koje će stjecati, osmisliti programe s aktivnostima kojima se istražuju razlike, otklanjajući negativne predodžbe, predrasude i stereotipove, koji se često povezuju s hendikepom, objasniti svrhu i značenje povezivanja određenih školskih i životnih iskustava te prostorno i vremenski povezati dječja iskustva, njihove trenutne potrebe i brige („Smjernice za rad“).

Briga i trud koje defektolog i školski knjižničar ulažu u pripremu mogu pozitivno djelovati na učenika. Motiviran je i spreman, a to je učenje informacija, vještina i vrijednosti čini izazovnim i zabavnim. Takve nastavne aktivnosti pokazale su da smo učvrstili međusobni prijateljski odnos, u kojem osjećamo povjerenje, bolje smo upoznali sebe i svoje sposobnosti i proširili znanja iz područja odgoja za mir, razvoj, toleranciju i suradnju, što je danas predmet promišljanja kako i kojim metodama spriječiti sve učestale nasilne sukobe u školama.

Slika 1. Knjižničar u radu s djecom.

4. POMOĆ ŠKOLSKOG KNJIŽNIČARA PRI ČITANJU I UČENJU UČENICIMA SA SPECIFIČNIM VRSTAMA POSEBNIH POTREBA

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi govori o učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, tj. definira učenike s teškoćama:

„Učenici s teškoćama su sljedeće:

- učenici s teškoćama u razvoju,
- učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima,
- učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima“ (NN 87/08., 86/09., 92/10., 105/10., 90/11., 5/12., 16/12., 86/12., 94/13., 152/14. i 7/17.).

U praksi se najčešće susreću sljedeće vrste teškoća u razvoju kod učenika osnovnih i srednjih škola: učenici s oštećenjem vida, sluha, učenici s poremećajima glasovno-jezično-govorne komunikacije, učenici s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima, učenici sa sniženim intelektualnim sposobnostima, učenici s poremećajima pažnje (hiperaktivnost), učenici sa specifičnim teškoćama učenja, učenici s poremećajima u ponašanju i emocionalnim poremećajima te učenici s poremećajima iz autističnog spektra („Poticanje na čitanje“ 9.).

Upravo u radu s učenicima s posebnim potrebama najviše dolazi do izražaja edukacijski i promotorski aspekt knjižarske djelatnosti. Knjižničar mora biti osposobljen za prenošenje znanja o radu s informacijama, mora poznavati strategije rada s pojedinim učenicima te mora imati savjetodavnu ulogu („Obrazovni programi“ 34).

4.1. Centar za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“ Osijek

Odgojno obrazovni proces je planska i cilju usmjerena djelatnost koja, polazeći od određenih društvenih i individualnih pretpostavki, teži ostvarivanju društveno i individualnih relevantnih postignuća. Do tih se postignuća dolazi definiranjem cilja i zadataka koji se želi postići, izborom sadržaja i aktivnosti na kojima se ti zadaci mogu ostvariti te organizacijom doživljaja i iskustva da se oni ostvare uz korištenje odgovarajućih medija, strategija i oblika. Na kraju se vrednuje koliko ostvareni postavljeni ciljevi i zadaci. Stoga možemo reći da je odgojno obrazovni proces sustavno organizirana zajednička aktivnost nastavnika i učenika koja teži prema ostvarenju cilja. Svaka škola u regularnom ili specijaliziranom obliku mora imati definirane ciljeve. Centar za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“ usmjerena je prema djeci s posebnim potrebama kojima je cilj integracija u društvu, potpuna ili djelomična briga o sebi. „Ivan Štark“ je ustanova u kojima polaze učenici i odrasle osobe s lakšim, umjerenim ili težim intelektualnim teškoćama te utjecajnim teškoćama u razvoju. Struktura polaznika Centra je prema vrsti i stupnju teškoće u razvoju. Unazad nekoliko godina u Centru se smanjuje broj upisanih učenika s lakšim intelektualnih teškoća, a povećava broj učenika s višestrukim teškoćama u razvoju. Za učenike s većim teškoćama, nastava je organizirana prema specifičnim nastavnim sadržajima i predmetima, a defektolozima/edukacijskim rehabilitatorima u radu pomažu dvije medicinske sestre, pratiteljice u prijevozu - njegovateljice i pomoćnici u nastavi.

U Centru djeluje osnovna škola čiji su polaznici učenici od prvog do osmog razreda. Svi učenici polaze posebnom planu i programu. Ukupan broj učenika koji pohađaju u 2018. godini je 142 učenika. Učenici se grupiraju prema stupnju i vrsti teškoća. Ispod se nalazi tablica u kojima je prikazano stupanj i vrsta oštećenja svih učenika. Bitno je naglasiti da škola nudi i učenicima koji završe osnovno i srednjoškolsko obrazovanje nastavak obrazovanja, stoga su i oni uključeni u tablicu.

Slika 2. Centar za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“.

	Razredna nastava/predmetna nastava	Odgojno obrazovna skupina	Ukupan broj
Intelektualne poteškoće	35	-	35
Motoričke teškoće	3	19	22
Autizam	6	24	30
Downov sindrom	1	18	19
Zdravstvene poteškoće (dijabetes, epilepsija, urođene srčane mane)	13	60	73
Oštećenje vida	3	-	3
Oštećenje sluha	2	-	2
Cerebralna paraliza	3	10	13

Tablica 1. Statistički prikaz polaznika Centra „Ivan Štark“ i vrsta teškoća.

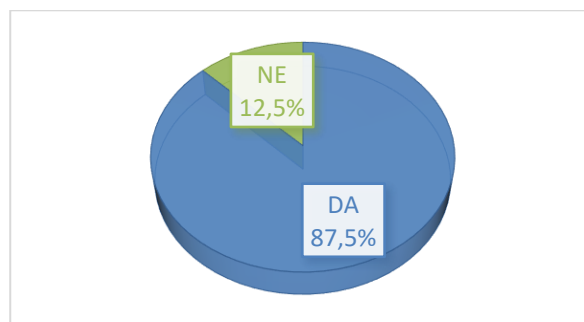
Slika 3. Stručni suradnici „Ivan Štark“ na radionici.

4.2. Anketa “Škola je za mene ...“

Djeca s posebnim potrebama predstavljaju posebnu skupinu u društvu. Dugi niz godina pa i globalno gledajući na prošlost, djeca s posebnim potrebama smještena su na margine društva. Suvremenim pristupom takav odnos smatra se neodgovarajući i pogrešan. Naglasak se stavlja na odgovornost pojedinaca i društva općenito kako bi se djeca s posebnim potrebama osjećali kao integrirani dio u društvu. Razvijanje empatije, suradničkog učenja, timski rad, neki su od primjera suvremenog tipa učenja koje se smatra ključnim ukorijeniti među učenicima. Djeca s posebnim potrebama tako danas u većem broju pohađaju regularnu nastavu s ostalim vršnjacima uz prilagođeni program, dok ostala djeca s većim ili manjim teškoćama pohađaju škole koje su specijalizirane prema njihovim potrebama. U posljednje vrijeme postoje razne polemike o djeci s posebnim potrebama u regularnom školskom sustavu i djeci s posebnim potrebama u specijaliziranim školama.

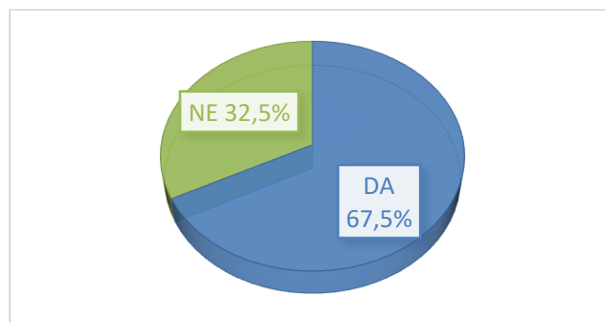
Cilj ove ankete je ispitati mišljenje djece koje pohađaju specijalizirane školske ustanove. Anketa je sastavljena od kratkih pitanja koja su bazirana na njihovo viđenje škole. U ovoj anketi sudjelovalo je 40 ispitanika.

1. Osjećam li se ugodno u školi?

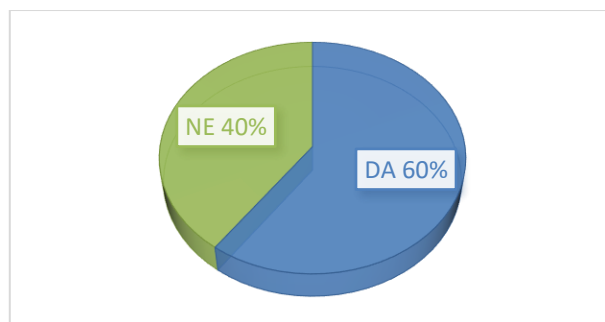
Grafikon 1. Ispitivanje ugone u školi

2. Osjećam li se prihvaćeno od strane svojih vršnjaka ?

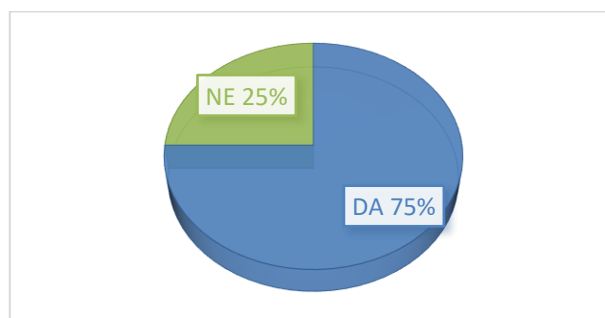
Grafikon 2. Prihvaćenost vršnjaka

3. Mišljenje drugih učenika utječe na moj školski uspjeh.

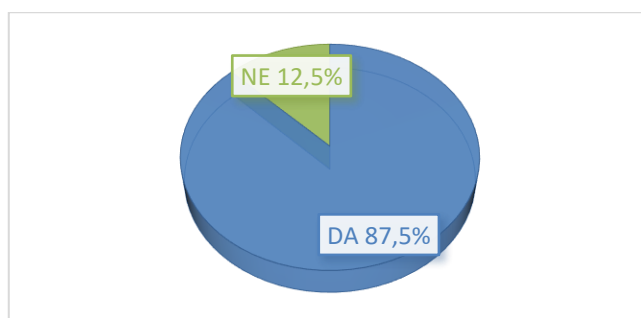
Grafikon 3. Utjecaj drugih učenika na školski uspjeh

4. Pomažemo li si međusobno u školskom gradivu?

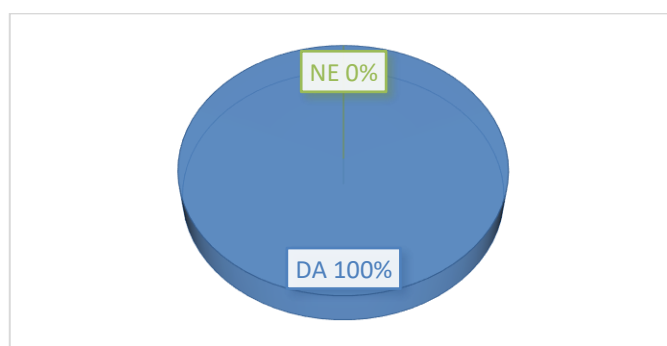
Grafikon 4. Međusobna pomoć učenika u školskom gradivu

5. Odnosi li se nastavnici i školsko osoblje prema meni s poštovanjem ?

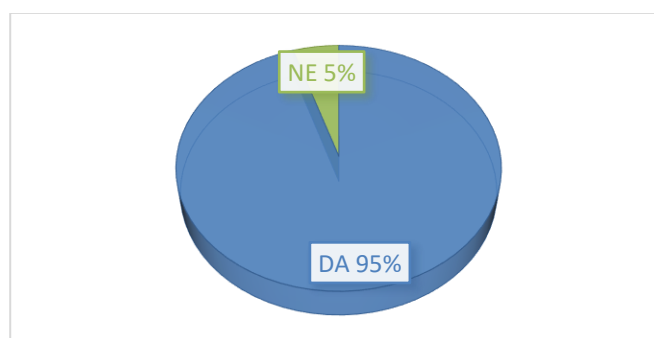
Grafikon 5. Odnos stručnih suradnika prema učenicima

6. Jesam li prihvaćen na izvannastavnim aktivnostima u školi ili u školskim grupama?

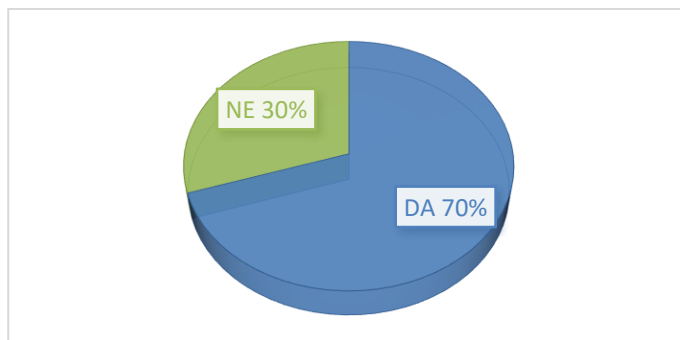
Grafikon 6. Ispitivanje prihvaćenosti u izvanškolskim aktivnostima

7. Tijekom nastave koristimo se različitim pomagalima (računalo, televizor, mobiteli/tableti).

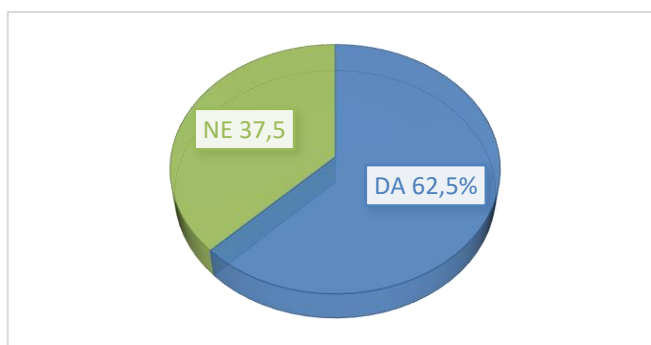
Grafikon 7. Korištenje pomagala u nastavnim predmetima

8. Pomaže li mi knjižnica u radu s nastavnim gradivom?

Grafikon 8. Pomoć knjižnice u nastavnim procesima

9. Je li knjižnica opremljena s pomagalicama koji su meni potrebni?

Grafikon 9. Opremljenost knjižnice

4.3. Analiza ankete „Škola je za mene ...“

Zaključak ankete „Škola je za mene ..?“ učenika iz Centra za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“ je pozitivan. Učenici se u većem postotku osjećaju ugodno u školi i prihvaćenim od strane svojih vršnjaka. Odnos učenika i nastavnika je otvoren i susretljiv od ukupnih 100 %, čak 87,5 % je zadovoljno i smatra da se nastavnici prema njima odnose s poštovanjem. Škola kao dio rehabilitacijskog segmenta nudi svojim učenicima izvannastavne aktivnosti poput terapijskog jahanja, učenje plivanja, razne likovne i glazbene radionice, stoga se pokazalo i točnim u 6. pitanju u kojima su učenici odgovorili sa 100 % odgovorom „da“ za izvannastavne aktivnosti. Struktura Centra za odgoj i obrazovanje Ivan Štark u potpunosti je prilagođena prema svakoj vrsti i stupnju oštećenja učenika te je u skladu s tim i opremljena za svakog učenika grupno i pojedinačno, to pokazuje i podatak od 100 % njih 95 % se izjasnilo da se tijekom nastave koriste različitim pomagalicama poput računala, televizora, mobitela ili tableta. Pitanje pod brojem 8. i 9. strukturirano je tako kako bi se ispitaio rad školske knjižnice. Veći postotak izjasnio se da knjižnica sudjeluje u nastavi, dok je manji postotak koji se odnosi na opremljenost knjižnice.

Slika 4. Priredba povodom blagdana u Centru „Ivan Štark“.

4.4. Anketa „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“

Uloga roditelja u samoostvarivanju djeteta i njegovog obrazovanja smatra se ključnim za uspjeh u školi. Suvremenim pristupom roditelj je dio školske cjeline i sustavno sudjeluje u nastavnim i izvannastavnim sadržajima. Cilj ankete je ispitati mišljenje roditelja na školski sustav. Anketa je sastavljena od 20. pitanja te strukturirano odgovara na pitanja o djetetu u školi, ponašanje okoline, sudjelovanje u aktivnostima, odnos stručnih suradnika, edukacijske segmente, uloga školske knjižnice, opremljenost škole. Anketa je anonimna te je ukupan broj ispitanika je 60. Skala ankete sastavljena je od 1 prema 5.

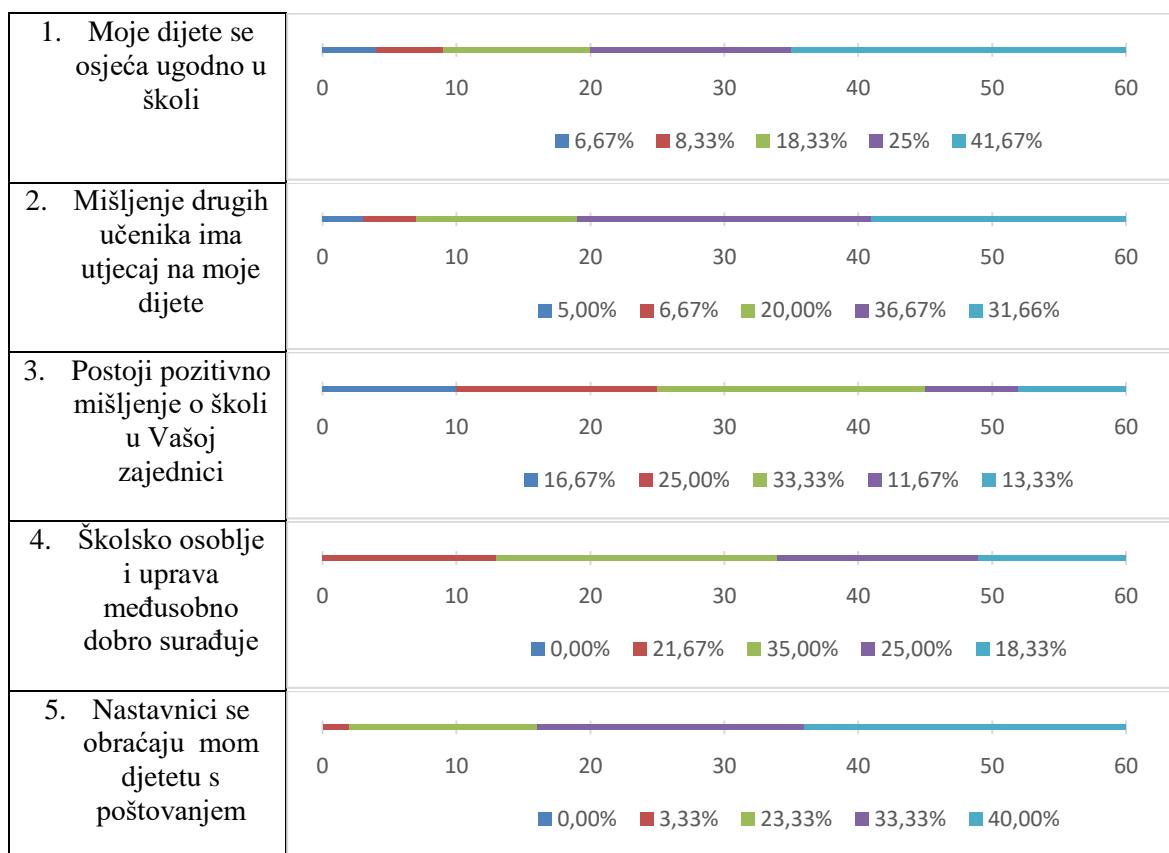
1-Uopće se ne slažem

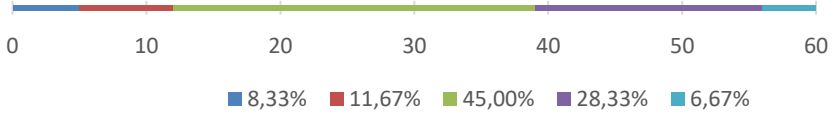
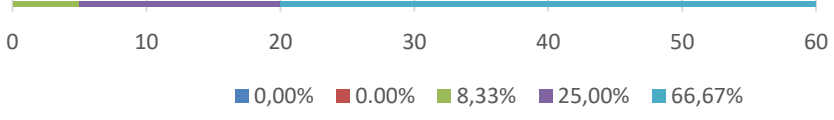
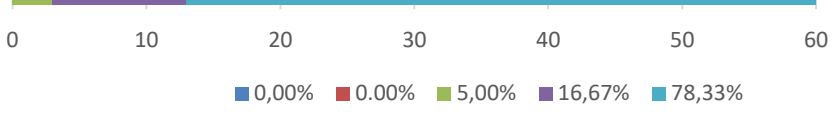
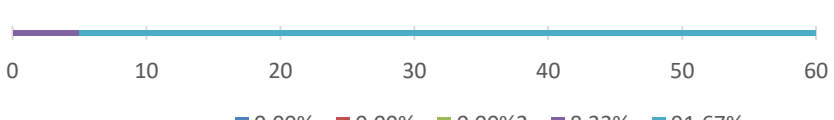
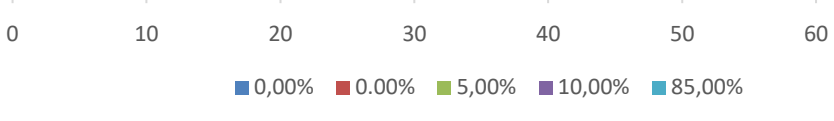
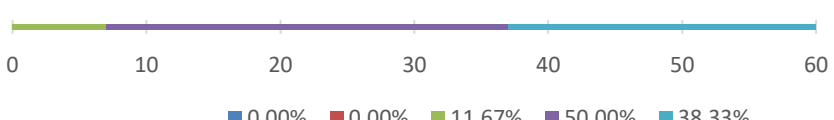
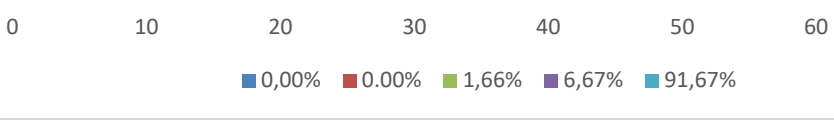
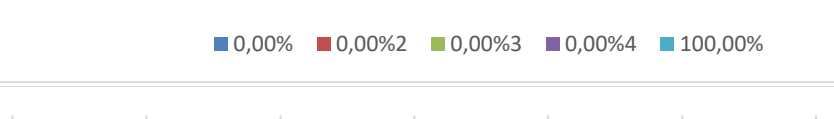
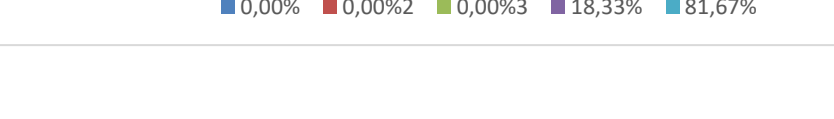
2-Donekle se ne slažem

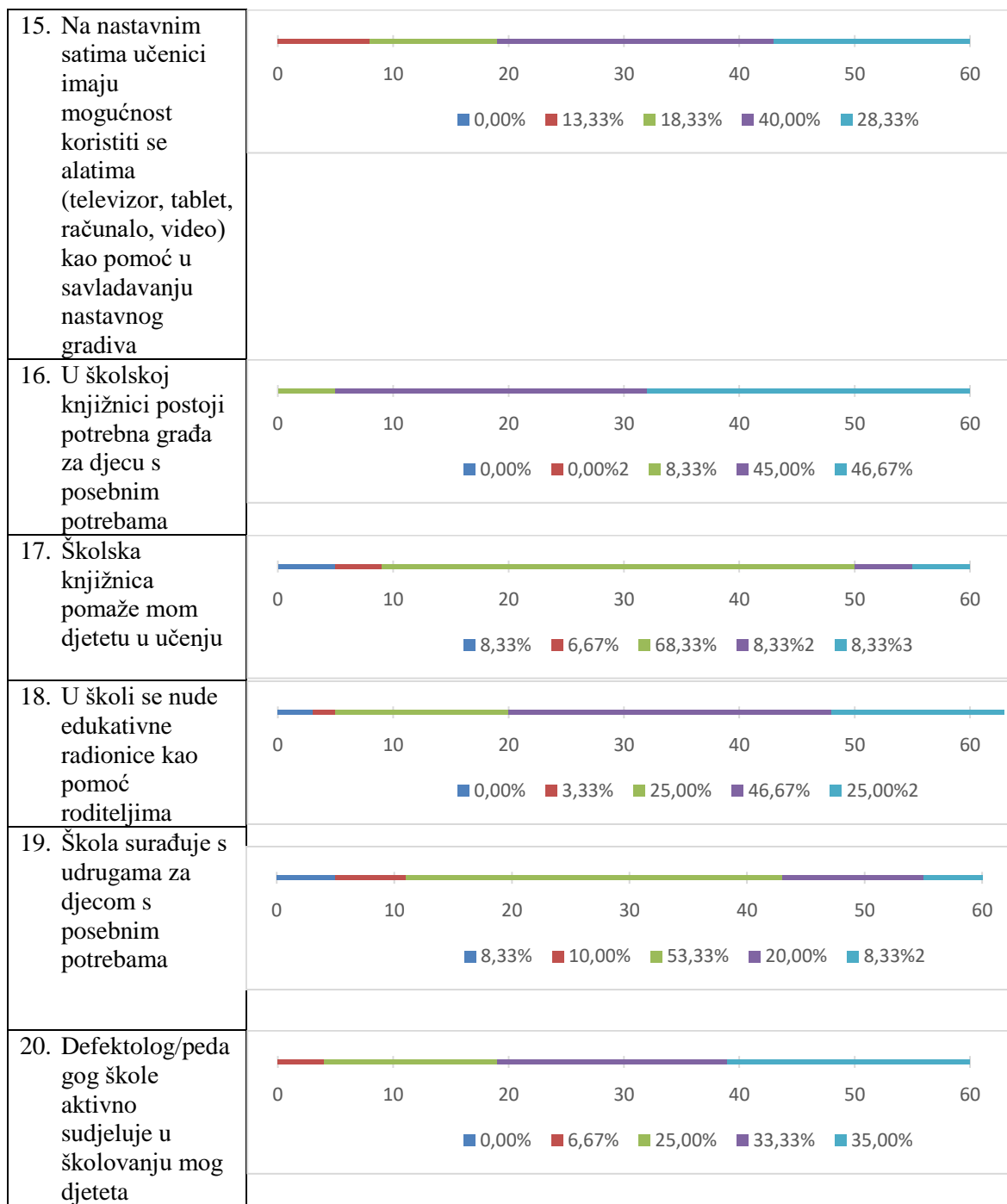
3-Niti se slažem, niti se ne slažem

4-Donekle se slažem

5-U potpunosti se slažem

6. Moje dijete jednako je prihvaćeno kao i djeca bez posebnih potreba	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 8,33% ■ 11,67% ■ 45,00% ■ 28,33% ■ 6,67%</p>
7. Prostori i mjesta u školi (učionica, prilaz u školi, toaleti..) su prilagođeni svim učenicima	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 8,33% ■ 25,00% ■ 66,67%</p>
8. Škola pruža mogućnost sudjelovanja roditelja u školskim aktivnostima djeteta	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 5,00% ■ 16,67% ■ 78,33%</p>
9. U školi imaju strogu politiku protiv diskriminacije	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 0,00% ■ 8,33% ■ 91,67%</p>
10. Prilikom ocjenjivanja nastavnik uzima u obzir sposobnost, interese i znanje mog djeteta	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 5,00% ■ 10,00% ■ 85,00%</p>
11. Učenici su uključeni u međusobno ocjenjivanje	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 11,67% ■ 50,00% ■ 38,33%</p>
12. Domaće zadaće su prilagođene sposobnostima i mogućnostima djeteta	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 1,66% ■ 6,67% ■ 91,67%</p>
13. Osiguran je potreban prijevoz do škole (ako je potreban)	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 0,00% ■ 0,00% ■ 100,00%</p>
14. Moje dijete može aktivno sudjelovati u školskim aktivnostima (likovna, sportska, glazbena itd.)	 <p>0 10 20 30 40 50 60</p> <p>■ 0,00% ■ 0,00% ■ 0,00% ■ 18,33% ■ 81,67%</p>

Tablica 2. Prikaz analize ankete „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“.

4.5. Analiza ankete „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“

U anketi „Roditelji s djecom s posebnim potrebama“ koja je provedena tijekom rujna 2018. godine u Centru za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“ sudjelovali su roditelji djece koji pohađaju školu. Anketa je provedena anonimno i na vijeću roditelja u školi. Pitanja su postavljena grupirano.

Prva dva pitanja odnosila su se na ugodu u školi i mišljenje drugih učenika ima utjecaj na moje dijete, kroz prizmu roditelja koji promatra svoje dijete. U većem postotku roditelji smatraju da se djeca osjećaju ugodno 41,67 %. *Mišljenje učenika ima utjecaj na moje dijete* njih 33,66 % *5-U potpunosti se slažem* slagalo s tvrdnjom.

Treće pitanje se odnosilo na ispitivanje javnog mišljenja o Centru na što je s *1-Uopće se ne slažem* s navedenom tvrdnjom odgovorilo 16,67 %, dok je s tvrdnjom *5-U potpunosti se slažem* odgovorilo tek 13,33 %, što možemo zaključiti da još postoji dio populacije koje nije dovoljno educirano o djeci s posebnim potrebama. U društvu još postoji ljudi koje stigmatizirano gledaju na poimanje specijaliziranih škola.

Pod pitanjem brojem 4. *Školsko osoblje i uprava dobro surađuje* 25 % dobila najviše s *4- Donekle se slažem*, dok su *Nastavnici se odnose prema mom djetetu s poštovanjem* ocijenili kao *5- U potpunosti se slažem* s 40 %.

Usporedno s pitanjem brojem 3. koji ispituje javno mišljenje, pitanje broj 6. odnosi se na ispitivanje ogleđa šire populacije na djecu s posebnim potrebama. Pod skalom *1-Uopće se ne slažem* odgovorilo je njih 8,33 %, nešto veći broj dobio je *2- Donekle se ne slažem* sa 11,67 %, zatim tvrdnja *3-Niti se slažem niti se ne slažem* 45 %, *4- Donekle se slažem* sa 28,33 % i svega *5-U potpunosti se slažem* 6,67 %. Kao i pod pitanjem brojem 3. dobivamo isti zaključak. Iako se unazad nekoliko godina sve više upotrebljava naziv djeca s posebnim potrebama i njihovo rješenje, pa tako regulativama i smjernica Europske Unije, potpuna integracija s ostatkom ostale populacije nezadovoljavajuća i često diskriminirajuća.

Prostori i mjesta u školi (učionica, prilaz u školi, toaleti..) su prilagođeni svim učenicima je ocijenjeno *5-U potpunosti se slažem* 66,67 %.

Centar „Ivan Štark“ statistički gledano najviše pohađaju djeca s težim poteškoćama, što podrazumijeva i cjelodnevnu skrb, kako uprave i stručnih suradnika tako i roditelja, koji aktivno sudjeluju u nastavnom procesu, to pokazuje podatak iz ankete da je 78,33 %

zaokružilo 5-U potpuno se slažem na pitanje Škola pruža mogućnost sudjelovanja roditelja u školskim aktivnostima djeteta.

Škola ima visoku politiku protiv diskriminacije zaokruženo pod 5-U potpuno se slažem 91,67 %.

Pitanja pod brojem 10., 11. i 12. odnose se na rad tijekom nastavnog odgojno obrazovnog procesa i ocijenjeni su s 4-Donekle se slažem i 5-U potpuno se slažem

Grad Osijek uz suradnju s GPP-om osigurao je na području grada Osijeka i okolice, besplatan prijevoz svih osoba s poteškoćama i invaliditetom pa stoga i djecu s posebnim potrebama, što pokazuje podatak od 100 % 5-U potpuno se slažem na pitanje Osiguran je potreban prijevoz do škole (ako je potreban).

Kao i u prethodnoj anketi tvrdnja 14. *Moje dijete može aktivno sudjelovati u školskim aktivnostima (likovna, sportska, glazbena itd.)* i pitanje 15. *Na nastavnim satima učenici imaju mogućnost koristiti se alatima (televizor, tablet, računalo, video) kao pomoć u savladavanju nastavnog gradiva* pokazala se točnom i u pogledu roditelja sa 81,67 % 5-U potpuno se slažem i 40 % 4-Donekle se slažem.

Školska knjižnica prema anketama zadovoljila je kriterije nabavka prilagođene građe djeci s posebnim potrebama 46,67 % 5-U potpuno se slažem. Manji postotak od 68,33 % ocijenjen je pod skalom 3-Niti se slažem niti se ne slažem dobilo je pitanje Školska knjižnica pomaže mom djetetu u učenju.

U školi se nude edukativne radionice kao pomoć roditeljima najveći postotak dobio je na 4-Donekle se slažem 46,67 %.

Pitanjem pod brojem 19. odnosilo se na edukativne radionice povezane s raznim udrugama na području Osječko-baranjske županije te edukativne sadržaje kao pomoć roditeljima. Pitanje je ocijenjeno s 3-Niti se slažem niti se ne slažem 53,33 %.

Defektolog i pedagog pokazali su da aktivno sudjeluju u nastavnim sadržajima odgojno obrazovnom procesu s 35 %.

4.6. Poticanje na čitanje učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima

Kod učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima razvojne se osobitosti odražavaju kao ograničenja u intelektualnom i adaptivnom ponašanju. Prepoznaju se kao poteškoće u izvođenju različitih misaonih operacija, kao što je generaliziranje, analiziranje, povezivanje i zaključivanje, rješavanje problema, a nerijetko su prisutne i teškoće na području percepcije, pamćenja, pozornosti i govorne recepcije, što se očituje u nerazumijevanju ili djelomičnom razumijevanju verbalnih uputa te u poteškoćama na razumijevanju teksta.

Na području adaptivnog ponašanja osobitosti se očituju kao ograničenja u dva ili više područja adaptivnog ponašanja, kao što su: komunikacija, briga o sebi, život u kući, socijalne vještine, sudjelovanje u socijalnoj zajednici, samousmjerenje, zdravlje i sigurnost, funkcionalna znanja, slobodno vrijeme i rad („Didaktičko-metodičke upute“ 8).

Učenici s intelektualnim poteškoćama često imaju teškoće percepcije, a s obzirom na to da je percepcija jedan od temelja spoznaje, primjećuju se znatne razlike u odnosu na opću populaciju s obzirom na brzinu prepoznavanja određenog perceptivnog sklopa (slike, predmeta), konstantnost percipiranja oblika i veličine o zadržavanju oblika predmeta bez obzira na kut gledanja), razlikovanje boja te razlikovanje figure i osnove.

Pri komunikaciji s učenicima koji imaju snižene intelektualne sposobnosti, u školskoj knjižnici poželjno je koristiti se didaktičko-metodičkim postupcima kao što su sljedeće:

- uspostaviti ozračje prijateljstva da se uspostavi komunikacija,
- privući pozornost koristeći verbalni i neverbalni govor (geste, izraz lica, tapšanje po ramenu),
- hrabriti, poticati, pomoći („Rad s učenicima“ 14).

U programima čitanja i pisanja može se uspješno koristiti biblioterapija u svrhu razvijanja vještine čitanja ili poboljšanja te vještine, razvoja komunikacijskih vještina, razvoja vještine interpretacije književnih djela, upoznavanjima s ljepotom pisane riječi te razvoja čitalačkih navika. „Knjižnični programi poticanja čitanja promoviraju čitanje kao temeljnu jezičnu djelatnost koja pokreće imaginativne i emocionalne procese i razvija čitateljske kompetencije“ („Biblioterapija“ 47)

Autorica Lj. Sabljak predlaže biblioterapiju kao „vođeno čitanje“ te navodi tri temeljne grupe ciljanja određenih naslova koji pokreću mehanizme biblioterapije:

1. edukativni priručnici za voditelje
2. knjige namijenjene samopomoći

3. beletristika/odabrana štiva.

Autorica promatra biblioterapiju kao planirano i metodološki pripremljeno korištenje odabranih tekstova s ciljem terapijskog učinka. Potrebno je odabrati tekst primjeren potrebama učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima, na kojem će se moći s lakoćom organizirati rad te koji će korisnici prihvatiti i razumjeti. Često je potrebno tekst i prilagoditi (primjerice, odabrati važne ulomke ili citate, pribaviti ilustracije, koristiti veći font, pokraj teksta dati objašnjenja nepoznatih ili stranih riječi i izraza). Aktivnosti čitanja iz rada na tekstu moguće je popratiti odgovarajućom glazbenom podlogom, imati zasebni dio slušanja prije, odnosno nakon čitanja ili organizirati slušanje potpuno neovisno o čitanju („Biblioterapija“ 48).

U provođenju biblioterapije može se učinkovito koristiti slikovnica. Uvođenje slikovnice kao didaktičkog sredstva i pomagala u osmišljavanju aktivnosti za ciljanu grupu učenika nalazi se u interaktivnim aspektima slikovnice. Slikovnica se prvenstveno shvaćala kao knjiga namijenjena djetetu, no teorijska istraživanja pokazala su da se radi o kompleksnom djelu koje može biti pogodno za sve uzraste. Slikovnica podrazumijeva složeni pripovjedni oblik jer koristi sliku kao dio naracije, pripovjedača koji se nalazi unutar slikovnice i onog vanjskog čitatelja koji ponekad čita drugoj osobi (poput odrasle osobe djetetu).

U slikovnici slika ima prednost pred tekстом, ali tekst ima također svoju vrlo važnu kopolativnu ulogu, bilo tako da je smješten izravno unutar slike ili se radi o tekstu koji se govori/prepričava naglas o slici koju čitatelj gleda dok lista slikovnicu. Za slikovnicu su ključni elementi boje i oblici u stvaranju emocija ulaskom u priču, odnosno sadržaj slike. Pokret u slikovnici dobiva se okretanjem stranica i prelaženjem iz slike u sliku, čime se ide kroz tijek priče. Sve to čini slikovnicu trodimenzionalnim ostvarenjem („Jedna priča“ 15).

Emotivni dio koji se ostvaruje ulaženjem čitatelja u svijet djela za slikovnicu je naročito važan kako bi se nakana čitanja u potpunosti realizirala. To znači da čitatelj napušta prostor stvarnosti u kojoj se nalazi prije čitanja i ulazi u svijet djela čija je najvažnija zakonitost mašte. Osim klasične slikovnice danas su zastupljene 3D slikovnice, čiji se dijelovi mogu pomicati, podizati s osnovne stranice ili okretati kako bi se složile nove slike.

Ilustrirane knjige uvelike pomažu čitanje i učenicima s drugim vrstama poteškoća u razvoju kao što su učenici s disleksijom, disgrafijom, s poteškoćama s vidom tijekom čitanja gušćih tekstova i tako dalje. Riječ je o djelima u kojima prevladava tekst koji prate ilustracije važnih i za razumijevanje ključnih događaja. Kod duljih tekstova potrebna je prilagodba u vidu većeg fonta i proreda, popraćenost manjim ilustracijama ako je to moguće te fizičkim

odvajanjem dijela teksta koji sadrži nukleus informacija ili različitom bojom od ostatka teksta („Smjernice za građu“).

Kao pomoć u razvoju govora i motorike koriste se danas didaktičke lutke, pomoću kojih se može raditi na prepričavanju teksta, razvoju dijaloga, igrama i uvježbavanju komunikacijskih situacija. Osim toga, učenici mogu izrađivati lutke i marionete na radionicama lutkarstva koje će kasnije koristiti u scenskoj igri. Nadalje, tu su i Lego kockice koje su se pokazale kao izvrsno sredstvo razvijanja strategija povezivanja koncepata, timskog rada, kreativnosti u rješavanju problema i načina prevladavanja složenih upita. Primjer korištenja Lego kockica u knjižnici prikazala je knjižničarka Megan Lotts u knjižnici Sveučilišta Rutgers, koja je uredila LEGO platformu za slaganje s gotovo 300 kg kockica, što je predloženo u članku „*Legos – a new frontier for libraries*“.

U knjižnicama obično vlada red i tišina, no u ovoj se knjižnici podupirala buka, rasprava i kreativni nered. Bit ideje bila je da se razvijaju vještine rješavanja problema kroz aktivan pristup problemu i rad na konkretnim elementima koji će dovesti do rješenja, korištenjem kreativnosti, mašte, eksperimenta, kritičkog mišljenja i suradnje. Prema riječima autorice, „ne dolazi sve znanje iz knjiga. Ako knjižnice žele ostati važne u digitalno doba, moraju prigrliti metode neformalnog učenja i izaći iz komforne zone“ („Legos“).

Nadalje, od didaktičkih igračaka vrlo se uspješno mogu koristiti puzzle različitih veličina, oblika, tema i broja ili čak prazne puzzle na kojima se može nacrtati određen problem te je slaganje puzzlea njegovo rješenje. Moguće je i slaganje kocki s dijelovima slike. Razvoju mišljenja i motorike može pomoći i origami tehnika, kroz oblikovanje jednostavnijih oblika. Igre imaju funkciju rasonode, a vrlo su korisne za učenje i motiviranje za učenje. Igre se mogu organizirati u knjižnici ovisno o dobi, karakteristikama učenika ili među mješovitim grupama. Igre su vrlo korisne jer pridonose razvijanju kompetencija za grupni rad, vještinama strategijskog planiranja, korištenju različitih tehnika organizacije igre (u parovima, grupno, s tim da jedan dio grupe osmisli strategiju, a drugi dio ju provodi i tako dalje).

Vježbe čitanja može, naročito kod djece s poteškoćama u razvoju, prijeći u zamornu vježbu upitnog smisla, no ako se pripremi kvalitetan, prihvatljiv, razumljiv i poticajan tekst te učeniku omogućiti da najprije gleda slike i traži na njima detalje koji ga privlače, učinjen je prvi korak u poticanju čitanja. Knjižničar pritom mora osigurati određene uvjete: omogućiti dovoljno vremena za aktivnost, aktivno slušati i poticati učenika da izrazi što zna, misli, osjeća i doživljava, pa od toga krenuti s poticanjem na čitanje. Važno je da koraci u

poticanju na čitanje učenika s poteškoćama budu postupni i slijede određeni redosljed: gledanje, slušanje, uočavanje, izricanje, čitanje („Poticanje na čitanje“ 4).

Pripremanje učenika za emocionalno približavanje tekstu može se ostvariti **gledanjem** slika, igranjem uloga, koristeći uvijek primjere iz svakodnevnog života. Tako se ostvaruje i pozitivna interakcija svih učenika u razredu.

Slušanje je vještina koja čini temelj učenja. Učenici sa smanjenim intelektualnim sposobnostima najčešće žele da im se priča, a ne čita. Pričanje treba biti prilagođeno učeničkim sposobnostima razumijevanja sadržaja. Pričati treba fragmentarno, samo do trenutka primjerene koncentracije učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima. Rečenice koje se koriste tijekom pričanja moraju biti kratke i razgovijetne. Svaki učenik slušanjem bogati svoj rječnik, a to je vrlo važno za učenike sa sniženim intelektualnim sposobnostima, čiji je rječnik siromašan.

Uočavanje je sposobnost zasnovana na prepoznavanju i razumijevanju, a uključuje misaonu aktivnost, od promatranja do zaključivanja. Učenici sa sniženim intelektualnim sposobnostima zbog intelektualnih ograničenja često trebaju pomoć u razumijevanju podataka i selekciji bitnih činjenica koje im nudi tekst.

Likovno-vizualni pristup pomaže u razumijevanju teksta i stjecanju pojmova te jača motivaciju za čitanjem teksta koji je u korelaciji sa slikom.

Izricanje je često u skladu s pojmovnim fondom učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima. Čitanje je složen psihofiziološki proces. To je proces vizualnog prepoznavanja i dekodiranja grafičkog modela riječi te proces dekodiranja poruke. Vrlo su značajne i sljedeće odrednice: maksimalno upotrebljavati igre, ne forsirati glasno čitanje kad to nije nužno, usmjeravati na ovladavanje osnovnom svrhom čitanja i razumijevanjem pročitano.

Basne su vrlo korisne za rad na razumijevanju, jer su kratke i imaju ograničen broj likova te na kraju sadrže korisnu poruku, a shvaćanje poruke ovisi o razumijevanju teksta.

Motivacija je vrlo važna u poticanju čitanja učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima. Nju je moguće ostvariti pomoću različitih metoda, no najvažnije je odabrati onu koja će pobuditi poboljšanje koncentracije i pozornosti.

Neke od metoda motivacije su igranje, metode čitanja s poticajem (tekst se prilagođava učeniku radi lakšeg razumijevanja), metode vođenog čitanja koje može biti čitanje naglas ili slušanje koje uvijek započinje učitelj. Dobro je koristiti se i zvučnim knjigama ali samo u trajanju od pet do sedam minuta.

Učenicima je jednostavnije čitati s lutkom u ruci. Lutka čita o njihovim osjećajima, oni nisu krivi što slabije čitaju, kriva je lutka. Osim toga, lutka pomaže i u stjecanju socijalne adaptacije, uspješne interakcije u razredu i u zajednici u kojoj dijete živi.

Vrlo je jednostavan oblik motivacije jest igra. Naime, svaka je igra praćena zadovoljstvom, osjećajem opuštenosti i ugone a ugone je dobar poticaj za čitanje.

Primjer 1: *Igra pogađanja raspoloženja*, u kojoj učenici izrazom lica pokazuju svoje osjećaje, a jedan ih učenik pogađa. Nakon igre prelazi se na čitanje i učenici iz teksta otkrivaju osjećaje. Tom prigodom učenici sa sniženim intelektualnim sposobnostima rado prihvaćaju uključivanje.

Primjer 2: Glazba također može poslužiti kao poticaj za čitanje. Učenici uz glazbenu podlogu izražavaju osjećaje, radnje, i tako dalje („Poticanje na čitanje“ 6).

Jezična prilagodba teksta - Ključni trenutak u poticanju učenika na čitanje kod svakog učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima događa se nešto kasnije nego kod ostalih učenika, i to treba imati na umu kada im se nudi građa za čitanje. Većina ih ne usvaja tehniku čitanja istodobno kad i njihovi vršnjaci u razredu i stoga je potrebno ponuditi nekoliko „prilagođenih rečenica“ iz sadržaja koji čitaju ostali učenici, jer će to motivirati ove učenike za brže svladavanje tehnike čitanja. Poželjno je da tekst bude popraćen ilustracijom ili stripom s tekстом ili bez njega.

Jezična prilagodba teksta namijenjena učenicima sa sniženim intelektualnim sposobnostima podrazumijeva sljedeće:

- tekst primjeren razvojnoj dobi i spoznajama učenika, koji sadrži konkretne pojmove,
- logički slijed teksta,
- jednostavnu radnju ili točnije, odnos „jedna radnja - jedna rečenica“,
- izbjegavanje složenih rečenica,
- tekst u kratkim odlomcima, uvijek povezan s odgovarajućom ilustracijom,
- primjerenu veličinu slova, papira i boje.

4.7. Pomoć u radu sa slabovidnim učenicima

Učenici s oštećenjem vida, kao i videći učenici, međusobno se razlikuju osim po stupnju oštećenja vida, i u pogledu perceptivnih funkcija, kognitivnih sposobnosti, motorike i u oblicima ponašanja. Čimbenici koji utječu na postignuća učenika s oštećenjem vida isti su kao i kod videćih učenika. To su: dob, opća inteligencija, motivacija i radne navike. Učenici s oštećenjem vida koji su uključeni u redovnu osnovnu školu, svladaju isti program kao i ostali učenici u razredu.

Slijepi i slabovidni učenici u pravilu mogu svladati gotovo sve što je u nastavi propisano, ali su potrebne preinake u nekim nastavnim predmetima. Da bi takvi učenici napredovali i ostvarivali uspjeh, treba primjenjivati one nastavne metode koje će im to i omogućiti. Na odabir nastavnih metoda utječu zadaci nastavnog predmeta, značajke učenika (dodatne teškoće, kompenzacijski mehanizmi, adaptivni potencijal), dob i predznanje učenika, učenikovo okruženje i sustav potpore („Rad s učenicima“ 33).

Knjižničar kao pomoćna osoba, rad u školskoj knjižnici može u mnogo tome pomoći u radu sa slabovidnim učenicima. Slabovidni učenici ne mogu se služiti osjetom vida. Zato se pomoću različitih metoda mogu aktivirati preostala osjetila kojima učenik gotovo cjelovitu sliku onoga što treba i želi naučiti.

To su sljedeće metode:

metoda usmenog izlaganja - Nastavnik i knjižničar služe se usmenim izlaganjem, jer se slabovidni učenici mogu koristiti sluhom. Trebaju se pritom koristiti jednostavne rečenice u govoru, izlaganje treba biti zanimljivo, a riječi i rečenice koje bi se učenicima učinile nejasnima trebaju se pojašnjavati. Rečenice koje se učeniku upućuju moraju biti gramatički točne, moraju imati dobre intonacije i ritam, kako bi slabovidni učenik dobro čuo i razumio, budući da ne može dobro vidjeti ni mimiku, ni geste onoga koji govori.

metoda razgovora - Kako slabovidni učenik nema mogućnost korištenja vida, za njega veliku ulogu u spoznavanju pojava ima govor. S takvim učenikom treba što više slobodno razgovarati, kako bi učio o značajkama predmeta i pojava koje će kasnije moći samostalno identificirati.

metoda pisanih i ilustrativnih radova - U početku se slabovidni učenik koristi Brailleovim pisaćim strojem, a u višim razredima prelazi na elektroničku bilježnicu. Takav učenik može pisati brzo kao i ostali učenici te može sudjelovati u pisanim oblicima rada kao

što su prepisivanje, nadopunjavanje, diktati ili samostalni sastavi te pritom podliježe istim kriterijima valorizacije kao i učenici koji vide.

metoda demonstracije - Učeniku se u ruke daje u ruke predmet koji se demonstrira, uz usmeno pojašnjenje. Predmet mu se prvo opisuje u cijelosti, a zatim u detalje.

metoda tiskanih radova - Tekstovi u udžbenicima, knjigama i člancima za slabovidne učenike pisani su na brajici. Uspjeh čitanja na brajici ovisi o razini intelektualnog razvoja učenika, o osjetljivosti jagodica prstiju, motoričkoj spretnosti i uvježbanosti.

Kada je riječ o slabovidnim učenicima, pomoć knjižničara naročito dolazi do izražaja u nastavi hrvatskoga jezika. Učenici oštećena vida usvajaju sadržaje iz materinjeg i stranog jezika tijekom cijelog školovanja. Nastava hrvatskog jezika objedinjuje sadržaje iz područja književnosti, jezika, jezičnog izražavanja i medijske kulture. Realizacija ovih sadržaja specifična je u odnosu na odabir metoda i nastavnih sredstava u neposrednom radu sa slabovidnim učenicima. Ti učenici bez dodatnih teškoća, uključeni u redovne škole, najčešće usvajaju sadržaje prema redovnom programu ili uz primjenu individualiziranih postupaka. U nastavi hrvatskog jezika, ako se želi u potpunosti uključiti slabovidne učenike, trebaju se koristiti primjereni metodički postupci, ali i prilagođena nastavna sredstva i specifična pomagala. Većina slabovidnih učenika ima ostatak vida koji se može koristiti u obrazovne svrhe (Učenik s oštećenjem vida).

Pojedini slabovidni učenici koriste standardne materijale uobičajene ili uvećane veličine fonta. Bilo bi optimalno da je materijal prilagođen individualnom vizualnom funkcioniranju učenika i da je za svakog učenika posebno odabran odgovarajući tip fonta, veličina fonta, prored, boja fonta i kontrastna pozadina. Pojedini slabovidni učenici koriste tiskanu brajicu, računalnu brajicu te kratkopis kao standardnu notaciju stranih jezika i jezika manjina. Ovisno o osobnim preferencijama i mogućnostima, sadržaji iz književnosti mogu se usvajati uz pomoć audiozapisa i digitalnih zapisa (CD, MP3) te analognih zapisa. Za sadržaje medijske kulture rabe se isti mediji, videozapisi, digitalni i analogni zapisi predviđeni predmetnim kurikulumom (CD, DVD) („Slijepi učenici“ 473).

Od pomagala za slabovidne učenike školska knjižnica trebala bi imati računalo koje takvim učenicima može omogućiti samostalno pisanje radova te samostalno informiranje i komuniciranje putem Interneta. Posebno je koristan skener koji, uz odgovarajući softver za skeniranje, ima trenutni govorni izlaz, pa svakim slovima tiskani tekst slabovidna osoba može „pročitati“ slušanjem sintetiziranog govora.

4.8. Pomoć u radu s učenicima s teškoćama sluha

Oštećenje sluha jedno je od najčešćih prirodnih oštećenja i pojavljuje se u prosjeku kod jednoga od troje djece na 1000 novorođenčadi. U oštećenje sluha ubrajaju se gluhoća i naglušost („Djeca s posebnim potrebama“ 53).

Gluhoća označuje potpuni gubitak sluha u govornim frekvencijama iznad 93 decibela, dok naglušost podrazumijeva manje ili veće oštećenje sluha, to jest gubitke sluha od 20 do 90 decibela („Gluhoća i naglušost“).

Djeca oštećena sluha moraju se više oslanjati na ostala osjetila, pri čemu najveću ulogu ima vid, u korelaciji s dodirrom, pokretom i ritmom. Kako bi se kod djece poticala vizualna percepcija ali i druga osjetila treba se igrati ne samo licem u lice, već i s iznimnom živahnošću i suptilnošću.

U literaturi se susreće prikaz nekih praktičnih savjeta za odgojitelje i učitelje, u pogledu komunikacije s gluhim i naglušim učenicima, primjerice sljedeće:

- treba nastojati na najprihvatljiviji način ostvariti kontakt s gluhim ili naglušim učenikom, primjerice govorom, pisanjem, pokazivanjem, ručnom abecedom ili znakovnom komunikacijom.

- valja uvijek provjeravati da li je učenik u cijelosti razumio nastavnika, odnosno odgajatelja, knjižničara ili koju drugu osobu u školi koja sudjeluje u nastavnom procesu.

- treba paziti na osvjetljenje lica, da ne bude u sjeni te na udaljenost.

- omogućiti učeniku sjedenje u prvim klupama, a nastavnik, odnosno odgajatelj, knjižničar ili druga stručna osoba treba govoriti umjereno i razgovijetno.

- kod obrade novog gradiva nastavnik treba stajati licem okrenut učeniku kako bi mogao očitavati govor nastavnika s usana.

- istu poruku dobro je ponoviti više puta, govoriti drugim riječima, koristiti manualne oblike komunikacije te upotrebljavati vizualna didaktička sredstva.

- treba nastojati da se više koriste očigledna nastavna sredstva, poput slike, ilustracije, modeli, dijafilmovi, videozapisi, računalni programi, crteži i nastavni listići.

- treba koristiti praktičan rad u funkciji usvajanja vještina, jačanja volje i motivacije. Svako će gluho dijete jednom postati odrasla osoba, a ljudi pogrešno smatraju kako gluhe i nagluhe osobe nisu sposobne raditi u različitim zanimanjima („Djeca s posebnim potrebama“ 58).

4.9. Pomoć u radu s učenicima s poteškoćama u čitanju i pisanju

Disleksija je jedna od teškoća učenja a predstavlja teškoće i čitanja te često i teškoće pisanja. To je jezični poremećaj u kojem dolazi do nepotpune fonološke obrade u mozgu, a samim tim i do krivog kodiranja riječi. Osoba koja ima disleksiju na drugačiji način prima, obrađuje i pohranjuje informacije od ostalih ljudi. Karakteristično je kako je postignuta razina čitanja znatno niža od one koju bi dijete, obzirom na kronološku dob, trebalo postići.

Iako su problemi s čitanjem i sricanjem obično najvidljivije indikacije stanja, disleksija utječe na više od same pismenosti. Disleksija utječe na način na koji se informacije procesuiraju, pohranjuju i ponovno dobivaju. To može rezultirati i problemima s pamćenjem, brzinom procesuiranja, percepcijom vremena, organizacijom i sekvencioniranjem te znači da neka djeca s disleksijom mogu također imati i poteškoća s orijentacijom („Disleksija“).

Disleksija se može prepoznati već u predškolskoj dobi, i to kada dijete pred školu ne može ili teško određuje prvi i zadnji glas u riječi, ili kad ne može slušno spojiti glasove u riječ ili rastaviti riječ na glasove. Od prvog do trećeg razreda osnovne škole počinju se pojavljivati tipične greške u kojima dolazi do ispuštanja, zamjena, umetanja ili izvrtanja glasova (primjerice jagoda-jadoga).

Čitanje osoba s disleksijom prepoznatljivo je po iskrivljavanju riječi, po zamjenama glasova i slogova (primjerice, iz-zi, do-od, po-op, mi-im, vrata-trava, d-b, b-p, m-n, beba-deda, bili-pili, nema-mena, moj-noj ...), dodavanjem slogova (planina-planinina), ispuštanjem glasova (krava – kava) te sporošću i pogreškama u razumijevanju. Dijete često čita napamet, primjerice, umjesto *bravo* kaže *brada*, bez razumijevanja te mijenja smjer čitanja (s desna na lijevo), a rukopis je često neuredan. Često u čitanju preskače redove te se vraća na već pročitani red. Nerijetko se pojavljuju i teškoće pri uporabi zamjenica i priložnih oznaka, zatim u prostornoj orijentaciji (lijevo – desno, gore – dolje), krivo ponove ono što čuju, teško pamte nizove brojeva i imaju teškoće s računskim operacijama te vremenskom orijentacijom (miješaju pojmove *jučer*, *danas*, *sutra* i teško se orijentiraju na satu). Mijenjaju znamenke u brojevima (primjerice, 56 – 65), mijenjaju vizualno slične brojeve (7 – 1, 5 – 3, 8 – 4, 6 – 9) ili simbole računskih operacija.

Učenici s takvim teškoćama dosta brzo pišu i nisu svjesni kako pišu neuredno, čvrsto drže olovku, imaju jak otisak na papiru te rade jako puno pravopisnih i gramatičkih pogrešaka. Jedan od najvećih njihovih problema sastoji se u nerazumijevanju okoline.

Nastavnici još uvijek ne prepoznaju djecu s disleksijom i najčešće takva djeca dobiju etiketu zločeste, lijene i nemarne djece. Takvoj bi djeci trebalo omogućiti, prije svega, dovoljno vremena za odgovor i više vremena za čitanje, češće ih poticati i motivirati. Nastavnici, knjižničari i drugo nastavno osoblje s njima trebaju biti strpljivi te im prilagoditi ponuđene sadržaje, jer današnji udžbenici i programi nisu prilagođeni djeci s disleksijom (primjerice u pisanju im grafički označavati red u kojem pišu, ostaviti im više mjesta za pisanje...). Problem nastaje i po pitanju testiranja, jer škole najčešće nemaju niti materijalnih, niti bilo kojih drugih uvjeta kako bi se mogli prilagoditi potrebama djeteta s disleksijom („Disleksija“). Kada se uzme u obzir sve što je opisano, zaključuje se da može biti prilično teško znati koji su najbolji načini pomoći učenicima koji pate od disleksije. Dr. Daryl Brown, specijalist za disleksiju iz Staffordshirea, preporučuje nastavnicima i knjižničarima primjenu jednostavnih koraka koji se mogu poduzeti kako bi se pomoglo bilo kojem disleksičnom učeniku:

1. Organizirati

Treba slijediti iste obrasce i pristupe radu što češće, kako bi se učenicima pomoglo da se upoznaju s onim što se od njih očekuje. Voditelj nastave treba skicirati što se događa u lekcijama, kako bi disleksični učenik imao jasnu ideju o tome što će se i kako odvijati. Ako mu se omogući pisana shema rada, učenik se može referirati na nju da bi mu gradivo imalo više smisla.

2. Načiniti popis

Učeniku treba dati pisani popis aktivnosti koje moraju biti obavljene tijekom lekcije i tijekom rada. Treba poticati učenike da rade samostalno, tako da se provjerava popis koji im je dan, da bi mogli pratiti što su već napravili, što rade i što još moraju napraviti. Disleksičnom učeniku nije dobro davati dugačke, komplicirane nizove verbalnih instrukcija. Oni ih neće zapamtiti i zbunit će se pokušavajući procesuirati mnogo informacija odjednom.

3. Osigurati da i učenici s disleksijom budu dio lekcije

Učenicima s disleksijom ne treba dopustiti da se osjećaju izoliranima, na rubu razreda, uz asistenta kao jedino društvo. Želimo li da budu angažirani, trebamo nastojati da se osjećaju dijelom učenja.

4. Promicati rečenice

Neka učenici zapišu pitanja, kao i odgovore. To znači da je polovica odgovora zapisana i nalazi se u samom pitanju. To će učenicima pomoći da uoče i koriste riječi u tekstu, kao i promovirati rečeničnu strukturu.

5. Zadati učenicima da čitaju knjige

Ako se disleksičnim učenicima pruže knjige koje će izazvati njihove sposobnosti čitanja, time im se daje pristup jeziku i strukturi pisane riječi. Čak i ako kasnije oni diktiraju svoje odgovore asistentu tijekom ispita, imat će koristi od takvog izlaganja književnosti.

Navodimo primjer programa za djecu s teškoćama u čitanju i pisanju, koji se provodi na Dječjem odjelu Narodne knjižnice „Petar Preradović“ u Bjelovaru:

Riječ je o posebnoj radionici pod nazivom „*Radionica priča*“, kao stalnom programu koji se od 2006. godine provodi u toj knjižnici, u suradnji s logopedom, a koji je namijenjen djeci koja imaju poteškoća u čitanju. Program je osmišljen tako da djeca kroz igru, nenametljivo i zabavno, otkriju svijet slova i riječi, tajnu čitanja i čitav jedan svijet zvan književnost. Objedinjen je stručni rad s područja logopedije, igru, kreativno stvaralaštvo i čitanje iz užitka. Logoped u radionici radi s djecom individualno i grupno. Radi na govornom izražavanju djece, na razvoju svih jediničnih sastavnica od fonologije, morfologije, semantike i sintakse, do pragmatike. Radi na tehnikama ovladavanja simbolima umjesto riječima, koje su djeci s disleksijom apstraktne. Knjižničar u radionici njeguje lijepu riječ, usađuje ljubav prema knjizi, olakšava razumijevanje pročitano, ohrabruje djecu i potiče ih na samostalno čitanje i otkrivanje osobnog doživljavanja priča. „*Radionica priča*“ odvija se u ciklusima, a u svakom ciklusu obrađuje se jedno literarno djelo koje se uređuje prema načelima građe lagane za čitanje.

Jedna od glavnih namjera organizatora bila je olakšati čitanje djeci koja imaju poteškoća u čitanju. Stoga su se odlučili za obradu djela koja su na popisu obvezne lektire. Najprije je obrađena priča „*Stanari u slonu*“ Dubravka Horvatića. Knjižničarka je nizom kreativnih i edukativnih igrica motivirala na čitanje priče, pažljivo oslušivanje riječi i rečenica te razumijevanje pročitano sadržaja. Osmišljavanjem slika usmjerilo se na vizualno prikazivanje priče, prateći tijek radnje i smisao.

Zajedničkim radom logopeda, knjižničara i djece s poteškoćama u čitanju pojednostavljen je izvorni tekst, vodeći računa o očuvanju smisla i cjelovitosti priče. Iznenadjenje je predstavljala lakoća kojom su djeca u radionici obrađivala tekst. Gotovo su nepogrešivo kratili složene rečenice u jednostavne, a isto su tako vješto detektirali kritične riječi i dijelove teksta koje je trebalo urediti prema načelima štiva laganog za čitanje.

U tehničkom dijelu nastajanja slikovnice svako se dijete koristilo računalom i ostalom tehničkom opremom poput skenera, printera i stroja za uvezivanje. Radeći na obogaćivanju rječnika te razumijevanju i stvaranju rečeničnih struktura napravljena je priča lakša za čitanje i razumijevanje djeci s teškoćama u razvoju govora, jezika, čitanja i pisanja. Usljedilo je još slikovnica pripremljenih kao štivo lagano za čitanje, kao: *Šestinski kišobran*, *Kresivo*, *Petrica Kerempuh*, te *Pipi slavi rođendan* („Radionica“ 12).

Ne manje važno od izrade slikovnica bilo je i njihovo predstavljanje široj javnosti. To je bio velik događaj za sve sudionike „*Radionice priča*“. Sve slikovnice iz *Radionice* preselili su i u virtualni svijet dodavši im zvuk i mogućnost listanja. Djeca s poteškoćama u čitanju, polaznici „*Radionice priča*“, snimljena su dok naglas čitaju priču. U posebnom programu zvučni je zapis obrađen i dodan slikovnicama na CD-ROM-u. Slikovnice na CD-ROM-u podijeljene su polaznicima *Radionice priča* i ostalim korisnicima koji imaju poteškoća u čitanju („Radionica“14).

4.10. Pomoć u radu s pokretno ograničenim i dugotrajno bolesnim učenicima

U školama se posebna pozornost mora posvetiti invalidnim učenicima koji zbog umanjениh sposobnosti da obavljaju svoje aktivnosti i specifičnih subjektivnih iskustava znatno teže stječu osobni razvoj. Stoga se moraju planirati i realizirati programi rehabilitacije, koji bi uključivali i područje knjižničarstva i koja bi uvažila posebne potrebe bolesne djece.

Temeljna zadaća suvremene školske knjižnice je rad i suradnja s učenicima, nastavnicima i pomoćnicima u nastavi, uspostavljanje prave komunikacije, obrazovanje, posredovanje informacija i briga za poboljšanje života različitih skupina ljudi, a posebno onih koji se razlikuju od drugih zbog nemogućnosti kretanja, slabe motorike te bolesnih. Danas u knjižničarstvu postaju sve važnija ljudska prava, poslovna etika i stručni odnos, posebno kada se to poveže s položajem ranjive skupine učenika odnosno učenika s posebnim potrebama („Funkcionalno ovisni korisnici“ 24).

„Knjižničarska se etika odlikuje i u postupcima sljedećih stručnih djelatnosti:

1. prepoznavanje invalidnih osoba,
2. korištenje stečenog iskustva pri pružanju pomoći i pri razgovoru s invalidnim osobama,
3. motivacija za stručno obrazovanje za rad s korisnicima s posebnim potrebama,
4. poznavanje općih i osobnih značajki invalidnih korisnika,
5. uspostavljanje humanih međusobnih odnosa bez nepotrebne znatiželje i s primjerenim odmakom,
6. uvažavanje zahtjeva individualne osobe i nuđenje dodatne stručne pomoći,
7. priprema i izvođenje pomoći,
8. nuđenje očekivanih, naslućenih, odnosno prihvatljivih odgovora za invalidne korisnike.“ („Stručni i specijalni rad“ 121).

Posebno knjižničari moraju voditi računa da poštuju načela humanih vrijednosti za sve učenike, što znači da se prema invalidnim učenicima ne smiju ponašati kao prema manje vrijednim osobama. Svojom iskustvom, radom, ustrajnošću, socijalnim pristupom, dodatnim stručnim obrazovanjem te izgrađenim osjećajem za pravu mjeru pozornosti i nuđenja pomoći knjižničar može postići mnogo u smislu dostojanstvenosti hendikepiranih učenika, dosegnuti ono najbolje u smislu pozitivnih vrлина čovjeka, poštovanja ljudskih prava, kao i mogućih osobnih uspjeha u sudjelovanju s bolesnim učenicima. Prema učenicima s posebnim potrebama školski bi se knjižničar trebao držati određenih načela, primjerice treba im se

posvetiti u cijelosti, individualizirati rad s njima i u isto vrijeme povezivati s igrom, s pažnjom uvažavati njihove želje i pitanja, pobuđivati njihovo zanimanje za knjigu, knjižnicu, čitanje i slušanje, pružati im kratke i jasne upute i odgovore, odnosno prilagođavati ih njihovim psihosocijalnim i fizičkim sposobnostima (zagonetke, kvizovi, seminarski radovi), postavljati uvijek ostvarljive ciljeve, često ih pohvaliti (za svaku pročitano knjigu i posjet knjižnici), a ponekad ih nagraditi (posterom, igračkom, knjigom, revijom). S takvim se učenicima mora imati puno strpljenja, ne smije se pretjerivati s čitanjem, prepričavanjem, objašnjavanjem ili učenjem (brzo umaranje, smanjena koncentracija). Vrlo su važna ponavljanja, utvrđivanje gradiva (ponovno čitanje već pročitanih knjiga), neki učenici napreduju samo od lakšeg prema težem gradivu i sadržaju, primjerice kada pate od posljedica oštećenja glave, kada treba obnovljati pamćenje, abecedu, strani jezik. Najzad, školski knjižničar treba uvažavati prijedloge i iskustva iz zavoda za rehabilitaciju koji se s učenicima susreću svaki dan („Stručni i specijalni rad“ 122.).

4.11. Rad s učenicima s problemima u ponašanju, poremećajem pažnje i hiperaktivnim učenicima

Pod poremećajem u školskom razdoblju (ADHD) najčešće se podrazumijeva kada dijete zbog karakteristična ponašanja nije u stanju udovoljiti školskim pravilima i zahtjevima.

Hiperaktivna pak djeca zapažena su zbog impulzivnosti i hiperaktivnosti zbog kojih odudaraju od svojih vršnjaka, međutim, ona mogu imati i ozbiljnije teškoće, i to zbog kratkog opsega pažnje. Zbog problema s (ne)pažnjom ova djeca vrlo teško uče, pa mogu imati teškoća s akademskim uspjehom, ali i s usvajanjem praktičnih i motoričkih vještina. Kod te se djece pojavljuju i teškoće s učenjem govora, što se može očitovati u poteškoćama pri uključivanju u grupne aktivnosti. Problemi hiperaktivne djece koji se odnose na školske vještine uzrokovani su nesposobnošću da zadrže koncentraciju dovoljno dugo kako bi mogla naučiti ono što je potrebno. Posljedice nesposobnosti hiperaktivne djece da se koncentriraju dolaze do izražaja i u kontaktu s vršnjacima („Djeca s posebnim potrebama“ 131).

Kada je riječ o djeci s problemima u ponašanju, pod takvim se ponašanjem podrazumijevaju ona ponašanja koja su zabranjena u dječjoj dobi ali ne u odrasloj, kao što su bježanje iz škole, vožnja bez vozačke dozvole, konzumiranje alkohola i opojnih sredstava, tučnjava i slično. Neki su autori pružili i definicije pojma problema u ponašanju, pa tako R. Winkel definira taj pojam kao „anomaliju u karakteru, pogrešan razvoj, teškoće u školi, smetnje u disciplini, terapijske mjere i slično“ („Djeca koju je teško odgajati“ 16).

Obilježja takvog ponašanja jesu unošenje nereda, destruktivnost, fizička i verbalna agresivnost, pomanjkanje samokontrole, nemir i odsutnost duhom, stalno brbljanje, odgovaranje osoblju, svadljivost, nemoralnost, laganje, krađa, slabi rezultati u učenju, zaboravljanje uputa, dekoncentracija, dezorganiziranost, slaba tolerancija na frustracije, lijenost, odgađanje rješavanja zadataka, slaba motivacija, nepristojnost, uznemirenost, bezosjećajnost, netaktičnost, neodgovornost (*Kako se nositi* 19).

Nastavnici, knjižničari i drugi sudionici odgojno-obrazovnog sustava trebali bi biti upoznati s prirodom agresivnog ponašanja učenika a posebice agresivnog ponašanja koje je upravljeno prema njima samima. Agresivnost ili neki drugi oblik neprimjerenog ponašanja učenika upravljen je na svaku osobu koja mu se nađe na putu, jer ta osoba na različite načine simbolizira autoritete s kojima je učenik imao loša iskustva. Takvi su učenici hrabri i spremni sukobiti se s autoritetima (nastavnik, pedagog, knjižničar), što je izraz mnogostruke depriviranosti učenika, a ne izraz „viška energije“, što se često pojavljuje kao neuvjerljivo objašnjenje za kritično ponašanje učenika („Individualni socijalno-pedagoški rad“ 117).

Raditi s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju težak je i zahtjevan posao. Poželjan je individualni rad s takvim učenicima, koji će biti usmjeren prema osobi, pojedincu, iako se opravdano otvara sumnja u moralnu ispravnost opredjeljenja da se pozornost poklanja učenicima koji to nisu zaslužili, a da se mnogi drugi učenici pristojnog ponašanja i dobrog učenja zapostavljaju. Uz to, iskustva pokazuju da za takve napore nastavnika, knjižničara i drugog obrazovnog osoblja nema zahvalnosti ni učenika, ni njegove obitelji. No ipak, utvrđeno je da vrijedi ulagati trud u rad s takvim učenicima i da se uz odgovarajući pristup mogu postići valjani rezultati. U radu s takvom djecom djelatnik u obrazovnom procesu, dakle nastavnik, knjižničar i pomoćni djelatnici, trebaju najprije odrediti ključne pojmove koji će se obrađivati s učenikom te odrediti aktivnosti koje će se provoditi kako bi učenici usvojili važne pojmove. Nije dobro ulaziti u konflikte, ni u rasprave s učenicima koji imaju problema u ponašanju, već izraditi plan djelovanja, biti specifični u zahtjevima, biti dosljedni te radije koristiti povlastice nego nagrade.

U nekim je slučajevima i škola odgovorna za nastanak i održavanje problema u ponašanju kod učenika. Neki od razloga za to mogu biti neodgovarajuća očekivanja prema učeniku, izostanak individualiziranog pristupa, nedosljednost u pridržavanju školskih pravila, pogrešna primjena sustava nagrada i kazni, izostanak sankcioniranja neprihvatljivih oblika ponašanja. Rad s takvim učenicima, kako u razredu, tako i u školskoj knjižnici, bit će lakši ako odgajatelj ni u jednom trenutku ne smetne s uma dobrobit svakog pojedinog djeteta, da nastoji osigurati bolje uvjete rada u razredu (manji broj učenika u razredu), osigurati dovoljan broj stručnih suradnika, psihologa, defektologa, pedagoga, socijalnih radnika, povećati komunikaciju s roditeljima, kontinuirano se educirati za rad s djecom s poteškoćama u ponašanju. Rezultati bi bili znatno bolji kada bi škola imala program rada s učenicima s problemima u ponašanju.

Ključna kompetencija u radu s učenicima s poteškoćama u ponašanju mora biti empatija, a onda otvorenost, smirenost, sposobnost komuniciranja, razvijen osobni karakter, poznavanje psihologije te mnogo strpljenja. Važno je stvoriti čvrst odnos povjerenja i iskrenosti, iz kojega proizlaze sve daljnje strategije rada jer omogućuju detaljni uvid u učenikovu zbilju te pronalaženje rješenja koje najbolje odgovara pojedincu.

Od iznimne je važnosti primijeniti pravilan pristup djetetu s poteškoćama u ponašanju, posebice hiperaktivnoj djeci. Nastavnik i knjižničar moraju u nastavi biti voditelji, a dijete s ADHD-om treba strukturiranu situaciju i jasne granice, a ono samo ju ne može postaviti. Učenik treba sjediti blizu učitelja, odnosno knjižničara. Odnos prema učeniku treba biti pozitivan i dobronamjran i treba pohvaliti svaki trud koji ulaže u određeni

zadatak. Informacije trebaju biti popraćene slikama, modelima i konkretnim primjerima, pisane zadatke treba skratiti u odnosu na ostalu djecu, ali učiniti to nenapadno i ne isticati posebne teškoće koje dijete ima. Ako je uočeno da je djetetu pažnja odlutala, valja mu prići i lagano ga dodirnuti po ramenu. Treba ga uposliti malim zadacima da razbije monotoniju i omogućiti mu ciljano kretanje, primjerice da opere spužvu, donese kredu, pozove nekoga i slično. Učeniku treba davati jednostavne, konkretne upute i provjeravati je li razumjelo. Upute izgovarati smirenim i blagim glasom, ne isključivati ga iz grupnih aktivnosti, ne tjerati ga van iz razreda, odnosno knjižnice, pomoći mu u prilagodbi (stalno imati na umu kako dijete nije lijeno, već ne može smireno raditi) („Djeca s posebnim potrebama“ 142.).

Poremećaj pažnje i/ili hiperaktivnost (ADHD) je vrlo složen problem i djelotvorne intervencije nužno moraju uključivati obitelj, školu, liječnik, to jest zahtijevaju timsko djelovanje. Sav trud knjižničara i nastavnika u školi ne bi bio djelotvoran bez suradnje s roditeljima, stoga je i njihova uloga u radu s takvom djecom od velike važnosti kako za odgojitelje, tako i općenito za djelotvornost nastave.

5. ZAKLJUČAK

U prošlosti se problem obrazovanja djece s posebnim potrebama rješavao tako da su se ta djeca smještavala u posebne ustanove. Postojale su, a i danas postoje specijalne škole za djecu s teškoćama u razvoju i one osposobljavaju djecu za život u grupama sebi sličnih. Pokazalo se da takvo odvajanje djece s teškoćama u razvoju od ostale djece negativno utječe i na osobe bez teškoća, koje, odrastajući u skupinama sebi sličnih, ne nauče prepoznavati i uvažavati različitosti i prepoznavati vrijednosti osoba s teškoćama u razvoju. Ideje o demokratizaciji obrazovanja promoviraju prava na jednak odgoj i obrazovanje za svu djecu, neovisno o razlikama koje među njima postoje. Te su ideje našle svoje mjesto u brojnim međunarodnim dokumentima, preporukama i deklaracijama svjetskih organizacija te su s vremenom prerasle u zakonske odredbe kojima se uvodi integrirano školovanje djece s teškoćama u razvoju i djece koja takve teškoće nemaju. Škola, kao odgojno-obrazovna ustanova ima zadatak učiti i poučavati o pravima svake osobe, poglavito djeteta. U tom pogledu školske knjižnice u osnovnim i srednjim školama imaju značajnu ulogu. Organizacija UNESCO⁴ donijela je Manifest za školske knjižnice u kojem se ističe da je uloga školskih knjižnica omogućiti učenicima usvajanje sadržaja učenja i uporabu 'obrazovnih alata' u svakodnevnoj primeni. Pri tome školski knjižničari trebaju nastupati u uskoj suradnji s nastavnicima, školskim pedagozima i psiholozima.

Školski knjižničar je pomoćna osoba u odgojno-obrazovnom procesu, i u odgojnom smislu važna mu je zadaća djeci s posebnim potrebama najprije postaviti jasna pravila i granice. Kako su takva djeca u svojim obiteljima imala posebnu zaštitu, dolazeći u školu ona teško prihvaćaju pravila i obveze, u školskoj se sredini ne uklapaju u zajednicu, zbog čega ih drugi teže prihvaćaju. Prihvaćanje i poštovanje pravila kolektiva prvi je korak da dijete bude prihvaćeno.

Učenik mora osjetiti da je i on aktivan sudionik odgojno-obrazovnog procesa i tada će sa zadovoljstvom dolaziti u školu jer će u njoj zadovoljiti dobar dio svojih potreba. Kako bi se to postiglo, školski knjižničar mora surađivati s defektologom i nastojati da se svi učenici uključe u društvena zbivanja u školi. Način razmišljanja i sustav vrijednosti, znanja i vještina koje djeca stječu tijekom odrastanja i školovanja, zasigurno će znatno utjecati na oblikovanje njihova života kao pojedinaca i kao članova društva u cjelini. Prema riječima

⁴UNESCO je akronim za Organizaciju Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu. Scientific and Cultural Organization. V. „UNESCO“ *Encyclopædia Britannica*, 11. studenog 2018, www.britannica.com/topic/UNESCO

W. Glassera uspješno poučavanje vjerojatno je najteži posao na svijetu, ono mora uzeti u obzir kako potrebe učenika, tako i učitelja, ako se to ne postigne, svaka će odgojno-obrazovna metoda biti osuđena na neuspjeh. Učenici s teškoćama u razvoju moraju osjetiti da su vrijedni isto koliko i drugi. Jedino se tako mogu prilagoditi svojim mogućnostima. Za knjižničara koji želi pomagati, neophodna je spremnost, i to ne ponuditi samo fizičku pomoć, nego prihvatiti čovjeka u psihičkom, socijalnom, osjećajnom smislu. Osoba koja daje pomoć mora se osobi kojoj pomaže odlučno približiti i ljubaznošću i ljudskom toplinom, bez nepotrebne radoznalosti i s kulturnim odmakom, koji je u knjižničarskom pozivu neophodan. Djeci s posebnim potrebama treba u svakoj situaciji pružiti ruke prijateljstva i riječi podrške, tada će se ona u školi osjećati ugodno i zaštićeno. Jedino će u takvom okruženju moći slobodno razvijati svoje potencijale i postizati sve bolje rezultate.

Zadaće suvremenog školskog knjižničara proširuju se i protežu na nova područja, oni trebaju nastojati uočavati potrebe i želje i one djece koja imaju različite teškoće u razvoju te im omogućiti da koristeći knjižnične usluge dođu do različitih spoznaja i steknu zadovoljstvo u provedenom školskom danu. Tako knjižnice dobivaju sve veću ulogu u odgojno-obrazovnom procesu djece.

6. BIBLIOGRAFIJA

Knjižni izvori:

1. Blažeković Tatjana, i Branka Furlan. *Knjižnica osnovne škole*. Zagreb, Školska knjiga, 1993.
2. Kovačević, Dinka. „I mi smo tu: učenici s posebnim potrebama i školska knjižnica“. „Zbornik radova XIV. Proljetne škole školskih knjižničara Republike Hrvatske“, Crkvenica: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, 2002., str 40-41.
3. Kovačević Dinka, Plavetić Ljiljana. „I mi smo tu: učenici s posebnim potrebama i školska knjižnica“ „Zbornik radova XVI. Proljetne škole školskih knjižničara Republike Hrvatske“, Rijeka: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, 2003., str. 37-38.
4. Kovačević, Dinka, i Jasmina, Lovrinčević. *Školski knjižničar*. Zagreb, Zavod za informacijske studije, 2012.
5. Mašina, Dina, ur. *IFLA-ine smjernice za školske knjižnice*. Zagreb, Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015.
6. Narančić-Kovač, Smiljana. *Jedna priča-dva pripovjedača: slikovnica kao pripovijed*. Zagreb, Artresor naklada, 2015.
7. O`Regan, Finta J. *Kako se nositi sa djecom problematičnog ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb, Naklada Ljevak, 2018.
8. Pešut, Anita. „*Obrazovni programi za posebne korisničke grupe u knjižnicama*“, Rijeka, Filozofski fakultet, 2016. Diplomski rad.
9. Rakitić, Željko. „Kako kroz igru, pokret i zvuk potaknuti kreativnosti djece s teškoćama u razvoju“ „*Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju*“, ur. Bognar, Ladislav i dr., Zagreb, Knjiga radova - Priručnik za sadašnje i buduće učitelje, 2009., str. 178-90.
10. Sabljak, Ljiljana. „*Biblioterapija u posebnim knjižničnim programima poticanja*“ „*Biblioterapija u pop kulturi*“, ur. Frida Bišćan i dr., Karlovac, Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2014., str. 47-54.
11. Savurdić, Aleksandra. „*Metode odgoja djece s posebnim potrebama*.“ Osijek, Filozofski fakultet, 2015. Diplomski rad.
12. Winkel, Rainer. *Djeca koju je teško odgajati*. Zagreb, Educa, 1996.
13. Zrilić, Smiljana. *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar, Sveučilište u Zadru, 2011.

Časopisni izvori:

1. Bartelo, Rebeka. „Rad s učenicima s oštećenjem vida“ Svjedok : godišnjak Katehetskoga ureda Splitsko-makarske nadbiskupije, br. 20, 2013., str. 33-6.
2. Cigrovski, Dragica. „Školovanje učenika s posebnim potrebama: poticajno iskustveno učenje.“ Zrno: časopis za obitelj , vrtić i školu, br. 9, 2008., str. 36-7.
3. Dominiković, Marijanka. „Rad s učenicima s intelektualnim poteškoćama.“ Svjedok: godišnjak Katehetskoga ureda Splitsko-makarske nadbiskupije, br. 20, 2013., str. 13-7.
4. Fajdetić, Andrea. „Slijepi učenici i usvajanje jezika u integriranom odgoju i obrazovanju.“ Napredak, br. 3, 2012., str. 473-74.
5. Flood, Deire. „How can I produce a web-accessed video to educate volunteer on how they can contribute their time at Club level in Special Olympics ?“ Educational Journal of Living Theories, br. 1, 2011., str. 25-78.
6. Igrić, Ljiljana, ur. „Priručnik za roditelje s djecom s posebnim edukacijskim potrebama“. Zagreb, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2004.
7. Kljaljić, Ivana. „Kako poboljšati razumijevanje, dogovaranje i suradnju djece s teškoćama u učenju ?“ Metodčki ogledi br. 2, god., 2002, str. 95-118.
8. Nenadić, Karmen et.al. „Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi: upute za odgajatelje, nastavnike i roditelje djece s oštećenjem vida koja su integrirana u redovite škole“. Zagreb, Hrvatski savez slijepih, 2007.
9. Perko, Mateja. „Stručni rad i specijalni rad knjižničarke s pokretno ograničenom i dugotrajno bolesnom djecom i omladinom“. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, br. 2, god. 2010., str. 121-122.
10. Puškarić, Franciska. „Poticanje na čitanje učenika sa sniženim intelektualnim sposobnostima“. Hrčak : glasilo Hrvatskog čitateljskog društva, br. 37, god. 2009., str. 4-9.
11. „Pravilnik o upisu djece u osnovnu školu“. Narodne novine br. 13, 1991.,
12. Ružić, Edita. „Zakonske odrednice odgoja i obrazovanja učenika s posebnim potrebama u Republici Hrvatskoj“. Naš prijatelj, br. 1/2 , 2001., str. 10-11.
13. „Standard za školske knjižnice“. Narodne novine, br. 34, god. 2002.
14. Štivić, Vjeruška. „Radionica priča“. Hrčak: glasilo Hrvatskoga čitateljskog društva, br. 37, god. 2009., str. 12-14.
15. Tošić-Grlač, Sonja. „Suradničko učenje u školskoj knjižnici“. Zrno:časopis za obitelj, vrtić i školu, br. 80-81, god. 2008., str. 11-2.

16. Uzelac, Slobodan. „Individualni socijalno-pedagoški rad s učenikom“. Kriminologija i socijalna integracija, br. 1, 1993., str. 117-32.
17. Zvonko, Mira. „Školska knjižnica u novom tisućlječju“ „Senjski zbornik“ br. 1, 2009., str. 43-44.
18. „Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju“. Narodne novine br.10/97., 107/07., 94/13.
19. „Zakon o osnovnom školstvu“. Narodne novine br. 69, 2003.
20. „Zakon srednjem školstvu“ Narodne novine, br. 19/92., 26/93., 50/95., 59/01., 114/01., 81/05., 87/0.
21. „Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovno i srednjoj školi“ Narodne novine br. 87/08.,86/08.,86/09.,92/10.,105/10.,90/11.,5/12.,16/12.,86/12.,94/13.,152/14.,7/17

Slikovni prilozi:

1. „DSCN7118.“ Centar za odgoj i obrazovanje Ivan Štark, www.centar-istark-os.skole.hr/print/?prt_name=news&prt_id=368. Preuzeto 1.listopada.2018. JPEG
2. „Čitanje.“ Osnovna škola Srdoči, Rijeka, os-srdoci.ri.skole.hr/skola/stru_na_slu_ba/knji_ni_ar. Preuzeto 1.listopada 2018. Bitmap
3. Skola_Ivan_Stark01.“ Radio Osijek, radio.hrt.hr/radio-osijek/clanak/humanitarnizlozba-za-centar-ivan-stark/46179/. Preuzeto 1.listopada 2018. JPEG.

Prilog 1.

Anketa / „Škola je za mene ...“

1. Osjećam li se ugodno u školi?

DA NE

2. Osjećam li se prihvaćeno od strane svojih vršnjaka ?

DA NE

3. Mišljenje drugih učenika utječe na moj školski uspjeh ?

DA NE

4. Pomažemo li si međusobno u školskom gradivu?

DA NE

5. Odnosi li se nastavnici i školsko osoblje prema meni s poštovanjem ?

DA NE

6. Jesam li prihvaćen na izvannastavnim aktivnostima u školi ili u školskim grupama?

DA NE

7. Tijekom nastave koristimo se različitim pomagalima (računalo, televizor, mobiteli/tableti)

DA NE

8. Pomaže li mi knjižnica u radu s nastavnim gradivom?

DA NE

9. Je li knjižnica opremljena s pomagalima koji su meni potrebni?

DA NE

HVALA!

Prilog 2.

Pozdrav !

Škola, kao odgojno-obrazovana ustanova, ima zadaću učiti i poučavati o pravima svake osobe, poglavito djeteta. Djeca s posebnim potrebama u hrvatskom školstvu često se ne osjećaju kao dio cjeline zajedno s ostalim vršnjacima. Cilj ove ankete jest ispitati mišljenje roditelja s djecom s posebnim potrebama i njihovo viđenje školskog sustava. Anketa je potpuno anonimna i bit će provedena u svrhu diplomskog rada.

U anketi na pitanje zaokružiti odgovor koji smatrate istinitim

1 = uopće se ne slažem

2 = donekle se ne slažem

3 = niti se slažem, niti se ne slažem

4 = donekle se slažem

5 = u potpunosti se slažem

Unaprijed hvala na odgovorenoj anketi!

1. Moje dijete se osjeća ugodno u školi	1.	2.	3.	4.	5.
2. Mišljenje drugih učenika ima utjecaj na moje dijete	1.	2.	3.	4.	5.
3. Postoji pozitivno mišljenje o školi u Vašoj zajednici	1.	2.	3.	4.	5.
4. Školsko osoblje i uprava međusobno dobro surađuje	1.	2.	3.	4.	5.
5. Nastavnici se obraćaju mom djetetu s poštovanjem	1.	2.	3.	4.	5.
6. Moje dijete jednako je prihvaćeno kao i djeca bez posebnih potreba	1.	2.	3.	4.	5.
7. Prostori i mjesta u školi (učionica, prilaz u školi, toaleti..) su prilagođeni svim učenicima	1.	2.	3.	4.	5.

8. Škola pruža mogućnost sudjelovanja roditelja u školskim aktivnostima djeteta	1.	2.	3.	4.	5.
9. U školi imaju strogu politiku protiv diskriminacije	1.	2.	3.	4.	5.
10. Prilikom ocjenjivanja nastavnik uzima u obzir sposobnost, interese i znanje mog djeteta	1.	2.	3.	4.	5.
11. Učenici su uključeni u međusobno ocjenjivanje	1.	2.	3.	4.	5.
12. Domaće zadaće su prilagođene sposobnostima i mogućnostima djeteta	1.	2.	3.	4.	5.
13. Osiguran je potreban prijevoz do škole (ukoliko je potreban)	1.	2.	3.	4.	5.
14. Moje dijete može aktivno sudjelovati u školskim aktivnostima (likovna, sportska, glazbena itd.)	1.	2.	3.	4.	5.
15. Na nastavnim satima učenici imaju mogućnost koristiti se alatima (televizor, tablet, računalo, video) kao pomoć u savladavanju nastavnog gradiva	1.	2.	3.	4.	5.
16. U školskoj knjižnici postoji potrebna građa za djecu s posebnim potrebama	1.	2.	3.	4.	5.
17. Školska knjižnica pomaže mom djetetu u učenju	1.	2.	3.	4.	5.
18. U školi se nude edukativne radionice kao pomoć roditeljima	1.	2.	3.	4.	5.
19. Škola surađuje s udrugama za djecom s posebnim potrebama	1.	2.	3.	4.	5.
20. Defektolog/pedagog škole aktivno sudjeluje u školovanju mog djeteta	1.	2.	3.	4.	5.

ZAHVALJUJEM!